

Christi 427, scribit Prosper in Chronico. Huc spectat Sermonis 140 (qui olim inter Sirmendianos 16) titulus in hunc modum : *Contra quoddam dictum Maximini Arianorum episcopi, qui cum Segisvulto comite constitutus in Africa blasphemabat.* Quo in Sermone id ab Augustino reprehenditur, quod Maximinus, dominicam sententiam Joannis, cap. 10, γ. 30, *Ego et Pater unum sumus*, de voluntatem concordia maligne interpretans, respondebat ipsos etiam Apostolos unum esse cum Patre et Filio, quia voluntati Patris et Filii obsequuntur. Sic ille blasphematur in hac Collatione, disputatione sua postrema, n. 22.

De eadem Collatione Possidius in Augustini Vita, cap. 17 : *Cum ipsorum quoque Arianorum episcopo quodam Maximino cum Gothis ad Africam veniente, apud Hipponem quam plurimis volentibus atque petentibus, et præclaris interpositis viris contulit; et quid singulas asseruerint partes, scriptum est. Quæ si studiosi diligenter legere curaverint, procul dubio indagabunt, vel quid callida et irrationabilis hæresis ad seducendum et decipiendum profiteatur, vel quid Ecclesia catholica de divina teneat et prædicet Trinitate. Sed quoniam ille hæreticus de Hipponem rediens ad Carthaginem, de sua multa in collatione loquacitate victorem se de ipsa Collatione recessisse jactavit, et mentitus est; quæ utique non facile a divina legis ignavis examinari et dijudicari possent: a venerabili viro Augustino sequentis temporis stilo, et illius totius Collationis de singulis objectis et responsis facta est recapitulatio, et quam nihil ille objectis referre potuerit, nihilominus demonstratum est, additis supplementis, quæ in tempore Collationis angusto cuncta inferri et scribi minime potuerunt. Id enim egerat nequitia hominis, ut sua novissima prosecutione multo longissima totum quod remanserat diei spatium occuparet. Et in Indiculo, cap. 5, recensetur, Collatio cum Maximino Arianorum episcopo: et continuo, Ad quem supra libri duo. Ubi Possidius a Collatione sejungit libros, qui in ante editis sic eidem cohærebant Collationi, ut hæc primus liber, alii duo libri secundus ac tertius inscripti legerentur: quo errore carebant veteres codices, tum nostri, tum illi quos vidit Beda seu Florus; Collationem quippe aperte distinguit a libris contra Maximinum, ad Rom. cap. 8. Posteriorem librum cum Augustini laude citat etiam Agatho papa in synodo 8, act. 4.*

S. AURELI AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

COLLATIO CUM MAXIMINO

Arianorum Episcopo (a).

•••••

1. Cum Augustinus et Maximinus Hipponem regio unum in locum convenissent, presentibus multis, tam clericis quam laicis, MAXIMINUS dixit: Ego non ob istam causam in hanc civitatem adveni, ut altercationem proponam cum Religione tua, sed missus a comite Segisvulto¹ contemplatione pacis adveni. Revera enim Eraclio presbytero amicali pactione mecum tractanti, responsum dedi ut valui, ita tamen ab ipso provocatus; quique in tantum exarsit, ut etiam adventum tuum contra me provocaret. Et quia dignata est Religio tua sibi facere injuriam², si interrogas, in quibus valeo responsum dabo. Si aliquid rationale dixeris, necesse est ut sequar. Si quid enim de divinis Scripturis protuleris, quod commune est cum omnibus, necesse est ut audiamus: hæc vero voces quæ extra Scripturam sunt, nullo casu a nobis suscipiuntur: præterea cum ipse Dominus moncat nos et

dicat, *Sine causa colunt me, docentes mandata et præcepta hominum (Matth. xv, 9).*

2. AUGUSTINUS dixit: Si ad ista omnia respondere voluero, id etiam ego agere videbor, ne veniatur ad causam. Proinde ut cito agamus quod instat, dic mihi fidem tuam de Patre et Filio et Spiritu sancto.

MAX. respondit: Si fidem meam postulas, ego illam teneo fidem quæ Arimini³ a trecentis et triginta episcopis, non solum exposita, sed etiam subscriptionibus firmata est.

3. AUG. dixit: Jam dixi, et hoc ipsum repeto, quia respondere noluit: Dic fidem tuam de Patre et Filio et Spiritu sancto.

MAX. respondit: Cum enim non defecerim a responsione, cur accusor a tua Religione, quasi responsum non dederim?

4. ARG. dixit: Propterea dixi te respondere no-

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Collationem cum Maximino et libros contra ipsam duos castigavimus juvenibus Mss. duobus Vaticanis et undecim Gallianis, Sorbonico, Fossatensi, Arnulphensi, Michaelino, Cisterciensi, Remigiano, Corbeiensis, Laudunensis majoris Ecclesie, Parisiensis S. Martini de Campis, altero Parisiensis collegii Bernardinorum, et Tholosano domini de Maran.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M.

¹ In ante editis, *Comite regis multa*. In mss. quibusdam, *Comite Segisvulto*. In aliis verius, *Comite Segisvulto*.

² Sic Mss. Editi vero, *michi facere injuriam*.

³ Mss., *Arimino*.

(a) Habita anno Christi 427 aut 428. Alias, Contra Maximinum Arianorum episcopum liber primus.

luisse, quia dum ego quærerem ut diceres mihi fidem tuam de Patre et Filio et Spiritu sancto, quod et nunc posco, tu mihi non dixisti fidem tuam, sed nominasti Ariminiense concilium. Fidem tuam volo nosse, quid credas, quid sentias de Patre et Filio et Spiritu sancto. Si dignaris, ore tuo audiam. Noli me mittere ad ea scripta, quæ modo aut præ manu non sunt, aut eorum auctoritate non teneor. Dic quid credas de Patre et Filio et Spiritu sancto.

MAX. respondit: Non ad excusandum me Ariminenis concilii decretum interesse volui, sed ut ostendam auctoritatem Patrum, qui secundum divinas Scripturas fidem nobis tradiderunt illam quam a divinis Scripturis didicerunt. Sin vero placet; quia corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem (Rom. x, 10): instructi etenim sumus et parati ad respondendum omni exposcenti de nobis rationem de fide et spe quæ in nobis est (1 Petr. iii, 15): et præterea cum Dominus ipse Jesus dicat, *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo qui est in caelis; et qui negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui in caelis est* (Matth. x, 32, 33): istud periculum timeo, quamvis leges imperiales non iguoro, tamen præcepto Salvatoris edoctus, qui mortuit nos et dixit, *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere* (Ibid., 28); respondeo evidenter: Credo quod unus est Deus Pater, qui a nullo vitam accepit; et quia unus est Filius, qui quod est et quod vivit, a Patre accepit ut es: et; et quia unus est Spiritus sanctus paracletus, qui est illuminator et sanctificator animarum nostrarum. Et hoc de divinis Scripturis assero. Si jubes, prosequor testimonia: si in aliquo reprehenderit Religio tua, dabo responsum in his in quibus reprehendi videor.

5. AUG. dixit: Movet me, quod ita posuisti proprie illuminatorem nostrum Spiritum sanctum; quasi Christus non sit illuminator noster. Hinc primo abs te volo audire quid sentias.

MAX. respondit: Nos enim unum auctorem Deum Patrem cognoscimus, a quo illuminatio omnis per gradus descendit. Nam denique et apostolus Paulus profert de se testimonium in Actibus Apostolorum, dicens. *Sic enim mandavit nobis Deus; et inter cætera, Posui te in lumen gentium* (Act. xiii, 47). Si Apostolus in lumine gentium positus est ut doctor, quanto magis Spiritus sanctus, qui illuminator est Apostoli; in quo et Apostolus locutus est, secundum ipsius Apostoli dicta, quia *nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto* (1 Cor. xii, 3)? Utique illuminator est Spiritus sanctus, qui illuminavit Apostolum. Sed Spiritus sanctus a Christo accepit, secundum ipsius Christi testimonium, sicut ait in Evangelio Christus: *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo: cum autem venerit ille Spiritus veritatis, diriget vos in omnem veritatem. Non enim loquetur a se, sed quæcumque audierit loquetur, et ventura annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis* (Joan. xvi, 12-14). Ergo

Spiritus sanctus accepit a Christo, secundum testimonium Christi. Sine dubio autem Christus ipse confitetur quod, *Doctrina mea non est mea, sed ejus qui misit Patris* (Joan. vii, 16); et, *Quod vidi et audivi apud Patrem meum, loquor* (Id. viii, 38). Sive ergo Christus docens nos illuminat, Pater illuminat qui eum destinavit; sive Spiritus sanctus illuminat, illuminatio ad auctorem recurrit, qui est fons bonitatis: a quo consecutus, sive beatus Apostolus, sive etiam omnes sancti, illuminant quidem credentes, sed hæc illuminatio ad unum auctorem recurrit. Et ea de causa dicebat propheta: *Dominus illuminatio mea, et salus mea; quem timebo* (Psal. xvi, 1)?

6. AUG. dixit: Ego non nego illuminare Spiritum sanctum; sed utrum et Christus illuminet per se ipsum, et Pater illuminet per se ipsum, an non illuminent nisi per Spiritum sanctum: hæc requisivi breviter, hoc requiro.

MAX. respondit: Credo non latere Religionem tuam, beatum dixisse apostolum Paulum, *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde, per Jesum Christum Salvatorem nostrum* (Tit. iii, 4-6). Secundum hanc regulam dico Spiritum sanctum et profiteor illuminatorem per Filium: ut ante dictum est, *Quem effudit in nos abunde, per Jesum Christum Salvatorem nostrum*. Jam dedi responsum: quoniam sive Paulus illuminat, ad auctorem Deum Patrem recurrit hæc illuminatio; sive Spiritus sanctus illuminat, ad auctorem recurrit illuminatio: sive Christus illuminat, ad auctorem recurrit illuminatio. Et hoc magisterio Christi edoctus, prosequor, sicut ait ipse Christus: *Oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur me; et ego vitam æternam do eis, et non peribunt in æternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est, et nemo potest rapere illud de manu Patris mei. Et iterum sic ait: Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 27-30). Ergo ad defendendas oves, ad illuminandas, Pater et Filius unum sunt, concordēs atque unanimes secundum hanc rationem quam audisti, Quoniam nemo potest rapere de manu mea oves quas mihi dedit Pater: simili modo nec de manu Patris.

7. AUG. dixit: Hæc loqueris necessaria quidem, sed non ad causam. Ad interrogationem meam non respondisti, et tamen multa dixisti. Si velis, relicta quæstione quæ inter nos vertitur, reddere totum Evangelium, qui dies sufficiunt, quantum temporis spatium necessarium est? Breviter mihi dic, quoniam interrogavi te, utrum illuminet per se ipsum Christus, an non illuminet nisi per Spiritum sanctum. Non solum ad hoc respondere noluit, sed si me non fallit quod audivi, magis Spiritum sanctum per Christum illuminare dixisti.

MAX. respondit: Non decet in religione, præterea cum de Deo loquamur, calumiam inferre. Ego et responsum dedi, et si non sufficiunt quæ diximus, addimus testimonia, quia per Jesum Christum Spiritus

sanctus effusus est in omnes credentes. Sic enim legimus beatum Petrum dixisse: *Hunc Jesum suscitavit Deus, cujus nos omnes testes sumus. Dextera itaque Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hoc donum quod nunc vos et videtis et auditis (Act. II, 32, 33)*. Dixi enim quod omnia quaecumque suggerit nobis Spiritus sanctus, a Christo consecutus sit. Recurre ad testimonia ante lata, et invenies ista.

8. AUC. dixit: Cum vis conari probare quod ipse non nego, in rebus superfluis necessarium tempus absumis. Ego non nego per Christum diffusum fuisse super credentes Spiritum sanctum. Sine causa hoc per tantas moras testimonii probare volestis, quod ipse consteatur. Ego hoc dixi, hoc quaesivi, hoc iterum dico: utrum Christus per Spiritum sanctum illuminet, an Spiritus habetis per Christum illuminet; quia dixisti superius per Christum illuminare Spiritum sanctum. Si autem non recedis, recidentur verba tua in Gestis, ut appareat ea nos jussisse recitari, et probabo te dixisse quod quaero.

MAX. respondit: Probatio erat necessaria, si non ipse temetipsum placasset. Jam enim prosecutus es in testimonio quae protuli, vel in ratione quam dedi, quod et ipse sic habens. Cum finita sit ergo ista questio, propone aliam ad quam tibi respondeam. Nam professus es jam in quaestione ista satisfactum tibi fuisse.

9. AUC. dixit: Dixisti Spiritum sanctum per Christum illuminare, an non dixisti? Rogo te ut unum de duobus breviter mihi respondere digneris. Dixisti, an non dixisti?

MAX. respondit: Ego Spiritum sanctum professus sum secundum Salvatoris magisterium, quia sive illuminat, a Christo accepit; sive docet, a Christo accepit; omnia quaecumque gerit Spiritus sanctus, ab unigenito Deo consecutus est: et si parva sunt testimonia, addo.

10. AUC. dixit: Ne dicat nos calumniari, leganter verba ipsius paulo superius.

Antonius notarius ad locum recitavit: Dico Spiritum sanctum et profiteor illuminatorem per Filium, ut ante dictum est, quem effudit abunde in nos, per Jesum Christum Salvatorem nostrum. Cumque recitatum est:

MAX. respondit: Ut videtur, ipse potius dilationi studeat, ut non ad principalem causam recurramus, sed per totum diem vis argumentis nos in una detinere quaestione. Nos enim recitamus, quod per Filium Spiritus sanctus sit effusus, et non tantum beatum Paulum testem produximus, verum etiam et Petrum priorem Apostolorum. Habet enim prosecutio nostra, quod Spiritus sanctus a Christo accepit, secundum praecedens testimonium: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet et annuntiabit vobis*. Idem itidem compulsus iterum dico, quia sive illuminat Spiritus sanctus, sive docet, sive instruit, omnia a Christo consecutus est; quia per Christum facta sunt omnia, et sine illo factum est nihil (Joan. I, 3). Christus dicit

SANCT. AUGUST. VIII.

quia a genitore suo omnia haec consecutus est, et vivit propter Patrem, et omnis lingua constituitur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (Philipp. II, 11). Et quia *omnis viri caput Christus est; caput autem matheris, vir; caput autem Christi, Deus (I Cor. XI, 3)*. Et quia Filius Spiritus sanctus est subjectus: et quia Filius Patri est subjectus, ut charissimus, ut obediens, ut bonus a bono genitus. Nec enim Pater contrarium sibi genuit: sed talem genuit, qui etiam clamat et dicit, *Ego quae placita sunt Patri, facio semper (Joan. VII, 29)*.

11. AUC. dixit: Si et Christus illuminat per Spiritum sanctum, et Spiritus sanctus illuminat per Christum, par potestas est. Lege autem tu mihi subjectum Christo Spiritum sanctum, quod paulo ante dixisti. Quod autem dicis Dominum dixisse de Spiritu sancto, *De meo accipiet*; ideo dictum est, quia de Patre accipit, et omnia quae sunt Patris, sine dubio et Filii sunt. Nam ipse cum hoc dixisset, adjecit, *Ideo dixi, De meo accipiet; quia omnia quae habet Pater, mea sunt (Id. XVI, 14, 15)*. Dic ergo quod interrogavi, et testimonio probe, subjectum Christo Spiritum sanctum: cum potius legamus ipsum dicentem, *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me evangelizare pauperibus* (Luc. IV, 18). Si super se ipse dixit Spiritum sanctum, quomodo tu dicis Spiritum sanctum Christo esse subjectum? Dixit autem Christus, super se Spiritum sanctum: non quia super Verbum Dei est, quod est Deus; sed quia super hominem, quod Verbum caro factum est. Ubi enim scriptum est, *Verbum caro factum est (Joan. I, 14)*; nihil aliud est quam, Verbum homo factum est. Quia, *Videbit omnis caro salutare Dei (Isai. XL, 5)*; nihil est aliud quam, Omnis homo. Et, *In lege non justificabitur omnis caro (Rom. III, 20)*; nihil est aliud quam, Omnis homo. Propter ergo Spiritum sanctum, *et ille semetipsum exinanivit, formam servi accipiens (Philipp. II, 7)*, ex ipsa forma servi dixit, *Spiritus Domini super me*. Nam par potestas est, una substantia est, eadem divinitas. Ideo quamvis Trinitatem colamus, quia Pater non est Filius, nec Filius est Pater, nec Spiritus sanctus aut Pater aut Filius: tamen unum Deum colimus, quia ipsa Trinitatis ineffabilis et excoela conjunctio unum Deum est: unum, unum Dominum. Ideoque dictum est: *Audi, Israel: Dominus Deus tuus, Dominus unus est (Deut. VI, 4)*. Quid nobis vultis facere deus deus et deos dominos? Dicitis Dominum Patrem et Deum Patrem, dicitis Dominum Christum et Deum Christum: interrogo, utrum ambo simul unus sit. Respondetis, Duo dii. Superest ut eis et templa et idola faciatis.

MAX. respondit: Religionis auctores nunquam in calumniam vertuntur. Interrogasti testimonia, ut ea quae professus sum testimonio docerem: et ipse pares atque aequales proferis tres, Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Et praeterea eum tres aequales professus

¹ MS.: *Quid est et quia, etc.*

² In editis additur, *misit me*. Abest a MS. hoc loco: abest ab ipsis quoque editis in superiore libro, contra sermonem Ariatorum, cap. 23.

³ Aliquot MSS., *Trinitas*.

(Vingt-trois.)

sis iterum conversus protulisti quidem testimonium divinarum Scripturarum, non ad aequalitatem pertinens, sed ad singularitatem omnipotentis Dei, quod unus sit omnium auctor. Ergo quia et a lato praecedis, et auctoritate major es, profer, instrue prius testimoniis, quod tres sint aequales, tres omnipotentes, tres unati, tres invisibiles, tres incapabiles: et tunc deum necesse est testimoniis ut acquiescamus. Si quominus reddere rationem de divinis Scripturis non videris, necesse me est, ut ad omnia quae in praecedenti dixi: sive enim Patrem solum qui quod vivit a nemine accipiens, sive Filium¹, quod iam professus, quia quod vivit a Patre accepit, sive de Spiritu sancto quae dixi: etiam quanta desideras testimonia proferam.

12. Aug. dixit: Ego quod quaesivi ut dicere dignareris, non dixisti, quo testimonio probares subjectum Christo Spiritum sanctum: respondeo tamen ad ea quae proposuisti. Sic non dicimus tres omnipotentes, quomodo non dicimus tres deos. Si enim de singulis interrogemur, utrum Deus sit Pater; respondemus, Deus: utrum Deus sit Filius; respondemus, Deus: utrum Deus sit Spiritus sanctus; respondemus, Deus. Cum autem de omnibus interrogati fuerimus, utrum tres sint; referimus nos ad divinam Scripturam dicentem, *Audi, Israel; Dominus Deus tuus, Dominus unus est*. Et in² hac divina praescriptione condiscimus, eandem ipsam Trinitatem unum esse Deum. Sic et de singulis si quaeratur, utrum Pater omnipotens sit; respondemus, Omnipotens: si Filius; hoc idem respondemus: si Spiritus sanctus; nec ipsum negamus omnipotentem. Nec tamen dicimus tres omnipotentes, quomodo non dicimus tres deos: sed sicut simul illi tres unus Deus, sic simul illi tres unus omnipotens est, et invisibilis unus Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus est. Sine causa ergo putas nos numero coartari, cum divinitatis potentia etiam rationem numeri excedat. Si enim animae multorum hominum accepto Spiritu sancto et quodam modo conflatae igne charitatis unam animam fecerunt, de qua dicit apostolus, *Frat enim eis anima et cor unum* (Act. iv, 32): tot corda, tot millia cordium, unum cor fecit charitas Spiritus sancti; tot millia animarum unam animam dixit Spiritus sanctus, quam ipse unam animam fecit: quanto magis nos unum Deum dicimus, semper sibi invicem et inseparabiliter et ineffabili charitate cohaerentes Patrem et Filium et Spiritum sanctum?

Max. respondit: Ac per hoc pares atque aequales dixisti, quod quidem testimoniis docere non valuisti, et ob istam rem ad aliam causam divertisti. Nos enim non diffidimus, sed certa cognoscentes fide, quod erat cor et anima una omnium credentium. Nec enim hoc praecipit religioni nostrae, sed magis concordat. Sine dubio enim si omnium credentium erat cor et anima una, quare autem non Pater et Filius et Spiritus sanctus in consensu, in convenientia, in charitate, in unanimitate, unum esse dicantur? Quid

enim fecit Filius, quod non placuit Patri? Quid precepit Pater, in quibus non obtemperavit Filius? Quando enim Spiritus sanctus contraria Christo aut Patri tradidit mandata? Et constat secundum Salvatoris sententiam, quod ait, *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30); esse illos in concordia et in consensu unum. Sicut autem ipse professus es, Pater Pater est, qui nunquam fuit Filius; Filius Filius est, qui semper Filius manet; et Spiritus sanctus Spiritus sanctus est, quod est et quod legitur, profitemur de Spiritu sancto, in hunc Spiritum sanctum, qui tantus ac talis est, ut etiam Angeli ipsi concupiscant in eum prospicere (1 Petr. i, 12). Tantus est iste Spiritus sanctus, ut sufficiat ubique omnium postulationes suscipere, et advocacy fungatur³. Et in hoc testimonio profero beatum Paulum, qui ait, *Nam quid oramus, sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus postulat pro nobis genitibus inenarrabilibus* (Rom. viii, 26). Quod lego credo, quia *genitibus inenarrabilibus postulat Spiritus sanctus*. Et ideo isto cruditus magisterio in tantum dico subjectum esse Spiritum sanctum, ut genitibus postulet pro nobis. Unum autem profiteor Deum, non ut tres unus sit; sed unus Deus est, incomparabilis, immensus, infinitus, immutatus, invisibilis, quem et Filius ipse et oravit et orat, apud quem et Spiritus sanctus advocacy fungitur. Nam quia orat Filius Patrem; quamvis enim soleatis omnia illa testimonia quae in sancto legitur Evangelio, corpori applicare; attamen nostrum est perscrutatis divinis Scripturis ostendere, quia et nunc sedens ad dexteram Patris interpellat pro nobis. Ea enim de causa dixi, et oravit et orat; quia nunc utique interpellat pro nobis, sicut ait Apostolus: *Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat? Quis est qui condemnat? Christus qui mortuus est, imo magis qui et resurrexit, qui et est in dextera Dei, qui et interpellat pro nobis* (Ibid., 33, 34)? Aequae cum discipulis positus Christus, sic se rogaturum promisit, dicens: *Si diligitis me, mandata mea servate; et ego rogabo Patrem, et alium advocatum dubit vobis, ut vobiscum sit in aeternum, Spiritum veritatis, quem hic mundus accipere non potest, quoniam non videt eum, nec novit eum: vos autem vidistis eum, et cognoscistis eum, quia apud vos manet, et in vobis est* (Joan. xiv, 15-17). Si sufficient haec, bene est: si quominus⁴, addam quanta jubes testimonia.

13. Aug. dixit: Ea quae nos confitemur, nobis probare non debes. Hoc enim faciendo, nihil aliud, sicut superius dixi, quam necessarium tempus absumis. Scimus Filium Dei Filium esse Dei: scimus a se ipso non esse, sed genitum esse a Patre. Patrem vero ipsum ingentum esse, a nullo esse, a nullo vitam accepisse: Filium vero a Patre accepisse vitam, sed non ita tanquam fuerit aliquando sine vita, ut acciperet vitam. Dedit enim ei vitam, gignendo vitam:

¹ In Mss., et advocacy fungere. Itemque infra, et Spiritus sanctus advocacy fungitur.

² sola editio Lov., cognoscentis.

³ Am. Fr. et Mss.: si sufficient? si quo non; omissis, haec, bene est.

¹ In Mss., sive Filium.

² Veteres libri, et ex.

gignendo cum vitam, dedit ei vitam. *Æqualitatem autem ostendit dicendo: Sicut habet Pater vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso (Joan. v, 26).* Vitam in semetipso habet Pater; æqualem vitæ Patris vitam in se habet Filius: sed tamen Filius a se ipso vitam non accepit, quia non a se ipso natus est, a Patre natus est. Gignendo dedit, non quia jam erat Filius sine vita, et dedit ei vitam, quomodo nos peccatores facti sumus sine vita, et per indulgentiam et gratiam accepimus vitam: illo vitam accepit a Patre, quia vita natus est a Patre. Ac per hoc tu non potuisti dicere subjectum esse Filio Spiritum sanctum, nisi quia gemitibus interpellat pro nobis. Videtur enim tibi illa perfectio sanctitatis in gemitibus semper esse, nec respirare a gemendo. O æterna miseria! Intellige locutionem, et blasphemiam devitabis. Sic enim dictum est, *Gemitibus interpellat; ut intelligeremus, Gemitibus interpellare nos facit.* Adest enim nobis; et infundendo charitatem nobis, facit nos interpellare gemitibus. Denique alio loco cum dicit Apostolus, *Clamantem, Abba, Pater (Galat. iv, 6);* alio loco dicit, *In quo clamamus, Abba, Pater (Rom. viii, 15):* exposuit quid sit, *Clamantem, Abba, Pater;* dicendo, *In quo clamamus.* Ac per hoc quid est, *Clamantem, nisi, clamare facientem? Do exemplum locutionis hujus.* Nonne Deus est omnium præscius futurorum? Quis hoc negabit insanus? Tamen ait Apostolus, *Nunc autem cognoscentes Deum, imo cogniti a Deo (Galat. iv, 9).* Si nunc eos cognovit Deus, non eos noverat, non elegerat, non prædestinaverat ante mundi constitutionem. Sed sic dixit, *Nunc autem cognoscentes Deum, imo cogniti a Deo;* ut intelligerent Deum fecisse in eis cognitionem suam. *Cognoscentes Deum.* Quid est, *Cognoscentes Deum?* Nolite vobis arrogare, nolite superbire: *Cogniti estis a Deo.* Quid est, *cogniti estis a Deo?* Cognitores suos Deus vos fecit: Deus vobis dedit ut cognoscatis. Quomodo est et illud Domini: *Nunc cognovi,* dicit Abraham Iominus, *Nunc cognovi quoniam timeas Dominum (Gen. xii, 12).* Quando attulit filium suum ad holocaustum Abraham, dicit ei Deus, *Nunc cognovi.* Ipsa est tota Dei præscientia? tunc cognovit, quando dixit, *Nunc cognovi?* Sed quid est, *Nunc cognovi?* Id est, *Nunc cognoscere te feci.* Si ergo has locutiones sicut Libris divinis eruditus agnosceres, de gemitibus illis quibus dictum est gemitibus interpellare Spiritum sanctum, non eum faceres miserum. Quid enim est aliud, semper gemens, quam semper miser? Ideo nos gemimus, quia miseri sumus. Et gratias Spiritui sancto, quia charitate æterni sæculi facit nos gemere, propter quod dictus est gemens. Facit nos clamare propter quod dictus est clamans. Facit nos cognoscere Deum, propter quod dictum est, *Imo cogniti a Deo.* Facit Abraham Deus cognoscentem, propter quod ei dixit, *Nunc cognovi.*

Max. respondit: In quibus nos reprehendis, in ipsis ipse detegeris. Certum est enim, et divina nos monet Scriptura, quod ex multiloquio non effugies peccatum; parcens autem labiis, sapiens eris (*Prov.*

x, 19). Quamvis etiam etsi per totam diem quisque de divinis Scripturis proferat testimonia, non in verbositate illi imputabitur revera¹: quod si aut litteraria arte usus, aut expressione² spiritus qui quisque concinnat verba quæ non continent sanctæ Scripturæ; et otiosa sunt et superflua. Sufficit mihi, qui ad istam regulam te adduxi, ut profitearis quod Pater Pater est, quia innatus est, quia a nemine accepit vitam; et quia Filius a Patre consecutus est vitam; et quia Spiritus sanctus Spiritus sanctus est. Dicendo autem unum Deum, bene quidem faceres, si confitendo unum Deum, non Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum diceres Deum, contra tuam sententiam veniens. A nobis unus colitur Deus, innatus, infectus, invisibilis, qui ad humana contagia et ad humanam carnem non descendit. Est autem et Filius secundum Apostolum, non pusillus, sed magnus Deus: sicut ait beatus Paulus, *Expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi (Tit. ii, 13).* Iste enim magnus Deus Christus dicit, quod ascendit ad Patrem meum et Patrem vestrum, *Deum meum et Deum vestrum (Joan. xx, 17).* De sua enim subiectione unum statuit Deum. Iste est ergo unus Deus, ut jam recitavimus testimoniis, quem Christus et Spiritus sanctus adorant, et omnis creatura veneratur et colit: hac ratione unum profitemur. Non tamen quod copulatio vel permixtio Filii cum Patre, aut vel certe Spiritus sancti cum Filio vel cum Patre, faciat unum Deum. Sed quia ille solus unus perfectus est Deus, qui, ut ipse prosecutus es, vitam a nemine accepit, qui Filio dedit suo exemplo habere vitam in semetipso: copulatos quidem dicimus in charitate et in concordia. Jam ut superius reddidimus rationem, alterum esse Patrem, et non ipsum Filium, ipse nos instruit Salvator, dicendo: *Si ego testimonium dico de me, testimonium meum non est verum; alius est qui testificatur de me.* Et ne præsumptorio spiritu quidam putarent, quod aut de Joanne Baptista dixerit alium, aut forte de Petro apostolo vel Paulo; ipse prosecutus est: *Vos misistis ad Joannem, et testimonium reddidit veritati. Ego autem testimonium ab homine non accipio: sed hæc dico, ut vos salvemini. Ille, inquit, lucerna fuit ardens et lucens; vos autem voluistis ad horam exsultare in lumine ejus. Ego autem habeo testimonium majus Joanne. Opera quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testificantur de me, quia Pater me misit. Et qui misit me Pater, ipse testificatur de me (Id. v, 31-37).* Quis tam stultus est, ut non intelligat quoniam alius de alio testimonium perhibuit, Pater de Filio, qui utique et dicebat: *Hic est Filius meus dilectus, in quo bene complacui; ipsum audite (Math. xvii, 5)?* Dilectum lego, et credo quod Pater est qui diligit, et Filius qui diligitur. Unigenitum audio Christum, et non dubito quia unus ab uno est genitus. Primogenitum Paulus clamat, dicens: *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus uni-*

¹ Nonnulli Max., res vera.

² Lov., expositione.

versæ creaturæ. Et profiteor secundum sententiam divinarum Scripturarum, quod est Filius primogenitus, et non ingenuus: et quia in illo creata sunt omnia quæ sunt in cælis, et quæ sunt in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates; omnia per ipsum facta sunt, et in ipso creata sunt; et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant (Coloss. i, 15-17): et iste Filius Dei, Deus unigenitus, cum sit ante omnes. Ipse enim dicit: *Quod vidi apud Patrem meum, loquor* (Joan. viii, 38). Iste Filius etiam, quod vos carni ascribitis, in sancto ait Evangelio: *Si diligeretis me, gauderetis utique, quoniam vado ad Patrem; quoniam Pater major me est* (Joan. xiv, 28). Ista enim legentes credimus, et profiteamur secundum Apostolum, quod ei omnia subjecta sint ut magno Deo (I Cor. xv, 25). Iste enim magnus Deus, quem talem genuit Pater, ut ipse persecutus es, utique majorem Patrem confessus est, ut statuat illum unum Deum, in cuius et sine de: scribitur a Joanne evangelista. Audi utique ¹ ipsum clamantem et dicentem de invisibilitate omnipotentis Dei, quod *Deum nemo vidit unquam; unigenitus Filius qui est in sinu Patris ipse narravit* (Joan. i, 18). Hinc instructus Præulus clamat, et dicit: *Beatus et solus potens, Rex regum et Dominus dominantium; qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibleem; quem vidit hominum nemo, neque videre potest; cui honor et potestas in sæcula. Amen* (I Tim. vi, 15, 16). De hoc iterum dicit: *Soli sapienti Deo, per Jesum Christum, cui gloria in sæcula. Amen* (Rom. xvi, 27). Et ideo unus Deus a nobis pronuntiatur, quia unus est super omnia Deus innatus, infectus, ut persecuti sumus. Filium autem natum si Paulo non credis dicenti, primogenitum universæ creaturæ: vel ipsi Filio crede dicenti ad Pilatum, cum ei diceret, *Ergo tu rex es?* Ait Christus, *Ego in hoc natus sum* (Joan. xviii, 37). Natum lego, profiteor quod lego: primogenitum lego, non discredo ²: unigenitum lego, etiamsi ad equaleum suspendar, aliter non sum dicturus: quod docent nos sanctæ Scripturæ, profiteor. Tu enim qui dicis quod unus sit Pater et Filius, dic Patrem unigenitum, dic primogenitum: dic quæ sunt Patris in Filio, dic Filium unigenitum, dic innatum, dic quia nemo enim vidit unquam, neque videre potest. Prosequere de Spiritu sancto talia qualia de Patre legimus, ut æqualem ostendas Spiritum sanctum Patri. Dic, rogo, habes me discipulum. Prosequere de Filio, quod Filius sit innatus, quod sit sine origine. Si æqualis, utique talis: si talis, utique innatus: si innatus, utique nec vidit eum quisquam hominum. Da testimonia, et instrue, et doce, et habebis me discipulum.

14. Auc. dixit: A vobis unum Deum coli dixisti, sicut te loquente advertere potui: consequens est ut aut non colatis Christum, aut non unum Deum colatis, sed duos. Dixisti etiam de Patre, quod ad humana contagia et ad humanam carnem non descen-

derit. Si forte nescis, contagia ubi dicuntur, aliquam contaminationem significant: voluisti ergo Christum intelligi venisse ad humana contagia: ergo humana carne inquinatum professus es Christum. Ego autem dico, imo catholica fides, quam cum Ecclesia Christi teneo, Dominum nostrum Jesum Christum sic factum esse Verbum carnem, ut nulla de humano genere et de humana carne contagia pateretur. Venit enim mundare, non coquinari. Suscepit ergo animam humanam, et carnem humanam sine ulla peste contagii: et utramque, id est et animam humanam et carnem humanam, in se ipso salvare dignatus est. Sed quia de ejus invisibilitate veritati, quantum video, non vis acquiescere, rogo ut cogites secundum carnem et secundum hominem fuisse visibilem Christum. Nam secundum id quod Verbum est Deus apud Deum, et ipse invisibilis est. Sapientia Dei est Christus: humana sapientia invisibilis est; et Dei sapientia visibilis erit? Quantum ergo attinet ad illam naturam in qua æqualis est Patri, pariter est Deus, pariter omnipotens, pariter invisibilis, pariter immortalis. Dixisti etiam, quantum adverti, sic accipiendum esse quod ait Apostolus, *Qui solus habet immortalitatem* (I Tim. vi, 16); ut in hac sententia solus Pater accipi debeat. Ergo Verbum Dei mortale vis esse? Sapientia Dei non est immortalis secundum te. Non intelligis quia non potuisset alio modo mori Filius, nisi carnem mortalem suscepisset a nobis? Denique caro in illo mortua est, non ipse mortuus est quantum ad Deum pertinet, quantum ad divinitatem attinet, quæ æqualis est Patri. Sic enim hominibus ait, *Non time eos qui corpus occidunt, et postea non habent quid faciant* (Luc. xii, 4): quia anima mori non potest; Verbum Dei mori potest? Sapientia Dei mori potest? Unigenitus ille non assumpta carne non potuit? Assumpta autem carne qua factus est homo, sicut æqualem se novit quando dicit, *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30); sic se novit minorem, quia *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Id. i, 14). *Non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo.* Natura enim erat, non rapina: non enim usurpavit hoc, sed natus est hoc. Verumtamen *semetipsum extenuavit, formam servi accipiens*: agnovisti æqualem, jam incipe agnoscere minorem: *formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo* (Philipp. ii, 6, 7). Ecce quæ forma major est Pater: discerne dispensationem suscepti hominis a manente immortaliter divinitate, et non erras in verbis, quæ melius amas dicere, et ea non dignaris sapere. Profiteor autem, sicut dicis Patrem innatum, Filium natum. Sed non ideo sunt diversæ naturæ: atque substantiæ, quia ille non natus est, ille natus est. Etenim si natus est, Filius est: si Filius est, verus Filius est, quia unigenitus est. Nam et nos dicti sumus filii: sed numquid unigeniti sumus tot filii? Aliter ille Filius unigenitus: ille natura Filius, nos gratia filii: ille unigenitus de Patre natus, hoc est quod Pater secundum naturam, secundum substantiam. Qui autem dicit eum propterea quia natus est, ideo alterius

¹ In Mss.: *vidi utique.*

² Sic Am. Fr. et Mss. Al. Lov. habet, *discrepo.*

esse naturæ, negat verum filium. Habemus autem Scripturam : *Ut simus in vero Filio ejus Jesu Christo; ipse est Deus verus et vita æterna* (I Joan. v, 20). Quare *verus Deus*? Quia verus Dei Filius. Si enim animalibus dedit ut non generent nisi quod sunt; homo hominem generat, canis canem, et Deus Deum non generat? Si ergo ejusdem substantiæ est, quare dicis minorem? An forte, quia homo pater quando generat filium, e si homo hominem generat, tamen major minore generat? Exspectemus ergo ut crescat Christus, quomodo crescunt homines quos generant homines. Si autem Christus ex quo natus est, quod non est a tempore, sed ab æternitate, quod est hoc est, et tamen minor est; melior est humana conditio: quia homo vel crescere potest, et aliquando venire habet ad ætatem patris sui, ad robur patris sui; ille, nunquam: quomodo verus filius (a)? Usque adeo autem Filium agnoscimus Deum magnum, ut Patri dicamus æqualem. Itaque sine causa nobis, quod valde profitemur, testimoniis et multiloquio probare voluisti. Dicit autem, *Deum meum et Deum vestrum* (Joan. xx, 17); attendens formam hominis in qua erat. Cæterum quantum attinet ad illud quod dixit Joannes, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Id. 1, 1); non est Pater Dei Deus, sed Deus est Christi, quia Christus factus est homo. Unde et ipse dicit in Psalmis, cur illi sit Pater Deus: *De ventre matris mee Deus meus es tu* (Psal. xxi. 11). Quando dicit de ventre matris sibi illum esse Deum, ostendit propter hoc esse Deum Patrem Filio, quia homo est Filius, secundum quod Pater major est Filio. Unde dicit, *Deum meum et Deum vestrum*. Inde est et illa subjectio quam non debemus mirari secundum hominem redditam Patri, quando, sicut scriptum est, etiam parentibus subditus erat (Luc. ii, 51): et de illo scriptum est, *Minorasti eum paulo minus ab Angelis* (Psal. viii, 6). Velle autem hoc etiam aliquibus Scripturarum testimoniis doceres nos, ubi legatur adorari Patrem a Spiritu sancto. A Filio autem accipio, etiamsi non proferas testimonia, quoniam homo adorat Deum¹: admittitur facile, secundum hominem dictum, quamvis nec hoc legas. Tamen specialiter de te exigo, ut adoratum Patrem a Spiritu sancto legas nobis, aut commemores testimonium divinum: fortassis enim sit, sed me fugiat: ut si inveneris, respondeam quomodo id accipi debeat, sicut de gemitibus Scripturarum solemniter locutione respondi. Quod autem dicis, quod per illam copulationem ineffabilem non sit unus Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus; vis nosse quantum valeat ista copulatio? Non ex locutionibus nostris, sed ex divinis eloquiis certe manifestum est, aliud esse spiritum hominis, aliud esse spiritum Dominum; unde dicitur, *Dominus spiritus est*² (II Cor. iii, 17), id est, quia corpus non est: et tamen ait Apostolus, *Qui adhæret matriæ, unum*

corpus est; qui autem adhæret Domino unus spiritus est (I Cor. vi, 16, 17). Si ergo ista adhæsiō diversarum naturarum spiritus (quia aliud est hominis, aliud Dei) fecit unum spiritum; non vis ut tantum adhæreat Patri Filius, ut sit unus Deus? Hoc accipe etiam de Spiritu sancto, qui Deus est. Cæterum si Deus Spiritus sanctus non esset, templum utique nos ipsos non haberet. Scriptum est quippe in Apostolo, *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* (I Cor. iii, 16)? Et iterum, *Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo* (Id. vi, 19)? Nonne si templum alicui sancto angelo excellentissimo de lignis et lapidibus faceremus, anathemaremur a veritate Christi et ab Ecclesia Dei; quoniam creaturæ exhiberemus eam servitutem, quæ uni tantum debetur Deo? Si ergo sacrilegi essemus faciendo templum culcumque creaturæ, quomodo non est Deus verus cui non templum facimus, sed nos ipsi templum sumus? Quomodo autem dixerit Christus, *Sicut habet Pater vitam in semetipso, sic dedit Filio habere vitam in semetipso* (Joan. v, 26), superius respondi. Concordia autem et charitate, quia dicis factum fuisse ut unum sint Pater et Filius; quando mihi protuleris dictum esse quod unum sint quæ sunt diversæ substantiæ, tunc cogitabo quid debeam respondere. Legimus enim, *Qui plantat et qui rigat unum sunt* (I Cor. iii, 8): sed ambo homines erant, ejusdem substantiæ fuerant, non diversæ. Item legimus ipso Christo dicente, *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus* (Joan. xvii, 11). Non dixit, *Ut ipsi et nos unum*: sed, *Ut ipsi sint unum*, in natura sua et in substantia sua, concordia æqualitate quodam modo uniti atque conflati; sicut Pater et Filius et Spiritus sanctus unum, propter individuum eandemque naturam. Aliud est enim, unum sunt²; aliud, unus est. Quando dicitur, *Unum sunt*; etsi non dicatur quid unum, intelligitur una substantia. Quando dicitur, *Unus est*, de duabus diversisque substantiis, necesse est ut quæratur quid unus. Verbi gratia, diversa substantia est anima et corpus, tamen unus homo: diversa substantia est spiritus hominis et spiritus Dei, tamen cum *Domino adhæret, unus spiritus est* (I Cor. vi, 17): addidit, *spiritus*; non dixit, *Unum sunt*. Ubi autem dicitur, *Unum sunt*, una substantia significatur, quod vos non vultis, et audetis dicere verum Christum Dei Filium vos confiteri. Non autem ideo major est Pater, quia testimonium dicit de Filio. Nam et Prophetæ perhibuerunt Filio testimonium. Alius est quidem qui perhibet testimonium, alius cui perhibetur: quia Pater Pater est, Filius Filius est. Non quia unum non sunt, aut unus Deus non sunt, quando coherentes atque conjuncti sunt, quod semper sunt. Sic autem dicis hinc inter Patrem et Filium esse diversitatem, quia Pater diligit et Filius diligitur; quasi negare possitis quod Filius diligit Patrem. Si ambo se invicem diligunt; cur negatis eos unius esse naturæ? Quod dixi de Patre unde dictus sit major, quia

¹ sic Mss. At editi, *quoniam hic adorat Deum*.

² Editi, *Spiritus Dei: unde dicitur, Deus spiritus est*. At Mss. *Spiritus Dominum*; ac subinde, *unde dicitur* (scilicet II Cor. cap. 3.) *Dominus Spiritus est*.

(a) serm. 139, n. 3, tom. 5.

¹ sola editio Lov., *qua dicit*.

² hic Mss. addunt, *et aliud unum sumus*.

propter formam servi dictum est; hoc dico et de invisibilitate, quoniam visibilis Filius propter eandem formam servi dictus est. Cæterum, quantum atinet ad ipsam divinam substantiam, vel Patris, vel Filii, vel Spiritus sancti omnino est invisibilis. Nam quando se patribus divinitas ostendebat, per subjectam creaturam se invisibiliter demonstrabat. Nam per ipsam suam naturam usque adeo invisibilis est, ut ipse Moyses cum quo facie ad faciem loquebatur, diceret: *Si inveni gratiam ante te, ostende mihi teipsum manifeste* (Exod. xxxiii, 11, 13). Volebat enim eum videre, sicut videtur Deus oculis cordis. *Beati enim mando corde, quia ipsi Deum videbunt* (Math. v, 8). Sic volebat videre Moyses cum cui dicebat, *Ostende mihi teipsum manifeste*: sicut et invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, conspiciuntur. Sic enim ait Apostolus: *Invisibilia enim ejus, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas* (Rom. 1, 20). Ecce intelligendo conspiciuntur invisibilia Dei, et tamen invisibilia dicuntur. Et omnia per ipsum facta sunt Christum (Joan. 1, 3), et visibilia et invisibilia, et ipse a nobis credi visibilis potest? Hinc etiam dicis de Patre tantum intelligi debere quod ait Apostolus, *Soli sapienti Deo* (Rom. xvi, 27). Ergo solus est Pater Deus sapiens, et non est sapiens ipsa Dei Sapientia, quod est Christus; de quo ait Apostolus: *Christum Dei Virtutem et Dei Sapientiam* (1 Cor. 1, 24)! Superest ut dicatis (quid enim non audetis?) insipientem esse Sapientiam Dei. Sic autem dicis Patrem infectum, quasi Filius factus sit, per quem facta sunt omnia. Scito factum esse Filium, sed in forma servi. Nam in forma Dei usque adeo non est factus, ut per illum facta sint omnia. Si enim ipse factus est, non per illum sunt omnia facta, sed cætera. Non itaque dico Filium ingentum; sed Patrem genitorem, Filium genitum. Hoc tamen genuit Pater quod est: alioquin non est verus Filius, si quod est Pater, non est Filius; sicut de partibus animalium supra diximus; quia veri filii hoc sunt per substantiam quod parentes. Quid est autem quod poscis, ut ostendam tibi æqualem Patri Spiritum sanctum esse, quasi tu ostenderis Patrem majorem esse Spiritu sancto; sicut potuisti ostendere de Filio, propter formam servi? Scimus enim dictum esse Patrem Filio majorem esse, quia in forma servi erat Filius; et adhuc in forma est humana Filius, quam levavit in cælum: propterea dictum est de illo quod et nunc *interpellat pro nobis* (Rom. viii, 34). Et sempiterna erit in regno hæc eadem forma immortalis: propter quod dictum est, *Tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui illi subjacet omnia* (1 Cor. xv, 28). Nam de Spiritu sancto qui nullam suscepit creaturam ad unitatem personæ suæ, quamvis se per subjectam creaturam visibiliter et ipse, sive per columbræ speciem, sive per linguas igneas sit demonstrare dignatus (Math. iii, 16, et Act. ii, 3), nunquam dictus est eo major Pater; nunquam dictus est Spiritus sanctus adorasse Patrem, nunquam dictus est minor Pater. Sed dicis de Filio, *Si æqualis esset,*

utique talis: id est, ut quia non est ingentus, non videatur talis. Posses dicere non esse hominem quem genuit Adam, quia ipse Adam non est genitus, sed factus a Deo. Si autem potuit Adam esse¹, et non esse genitus, et tamen hoc generare quod erat ipse, non vis ut poterit Deus Deum æqualem sibi? Puto me tibi ad omnia respondisse. Sed si non vis esse discipulus, noli esse multiloquus.

1. MAX. dixit: Loqueris quasi auxilio principum munitus, nihil secundum timorem Dei. Longas horas sustinui, exposuisti ut tibi visum est. Respondemus Deo auxiliante ad omnia. Nec enim nudo sermone, sed testimonio divinarum Scripturarum muniti. Tantum sicut nos patientes fuimus exponente tua Religione, et ipse cum tuis patientiam accommoda, ut ad singulos tuos sermones domus responsum, sicut et ipse ad nostros respondisti quod tibi placuit.

2. Nos Christum colimus ut Deum omnis creaturæ. Nam qui adoratur et colitur, non tantum ab hominum natura, verum etiam et ab omnibus Virtutibus cælestibus, audi clamantem beatum Paulum: *Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se parem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo: humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus eum superexaltavit, et donavit ei nomen quod est super omne nomen. Illud utique quod tu in tuis prosecutionibus, sciens quod professioni tuæ erat contrarium, subducendum putasti, sciens quia lectio te argueret. Nam quod omne genu flectatur Christo, utique sic prosequitur ipse Paulus, cum dixisset, *Donavit illi nomen quod est super omne nomen: sequitur, Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris* (Philipp. ii, 5-11). Dicendo enim, *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum*; universa conclusit. Nihil est in cælo quod non genu flectat Christo: nihil remansit in terra quod non genu flectat Christo: nihil in inferis quod non genu flectat Christo. Et hoc Pater ei donavit. Possunt enim probare qui legunt, si ex mea auctoritate vel ex multiloquio, ut accusas, hanc prosecutionem feci, aut certe de auctoritate divinarum Scripturarum respondeo.*

3. Dicis Spiritum sanctum quod æqualis sit Filio. Da testimonia, ubi adoratur Spiritus sanctus, ubi ei cælestia et terrestria et inferna genu flectant. Nos enim, quod adorandum sit Deus Pater, beato Paulo apostolo clamante didicimus: *Propterea flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis et in terra nominatur* (Ephes. iii, 14, 15). Auctoritate sanctarum Scripturarum adoramus Patrem: æque ab ipsis divinis Scripturis instructi, colimus et adoramus Deum Christum. Si

¹ Abst, esse, ab Er. M.

allicubi adorandus sit Spiritus sanctus : si Pater et sic perhibuit testimonium, si Filius, si ipse de se ista amplexus est, lege præter quam diximus ex divinis Scripturis.

4. Quod Christus est in dextera Dei, quod interpellat pro nobis (Rom. viii, 34), sic etiam in alio loco ipse prosequitur Paulus dicens: *Quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens* (Coloss. iii, 1). Sic ad Hebræos ipse scribens ait: *Purificatione peccatorum facta, consedit ad dexteram magnitudinis in excelsis* (Hebr. i, 3). Sic utique et Spiritus sanctus jam ante per prophetam præcinnuerat, dicens: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis*. Sic et ipse Filius in Evangelio professus est (Psal. cix, 1; Matth. xxii, 44). Præterea ad illum principem qui cum adjurans dicebat: *Dic nobis si tu es Christus Filius Dei benedicti*: ait ipse, *Ego sum*; vel certe, *Tu dicis*: et, *Amodo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei* (Marc. xiv, 61, 62, et Matth. xxvi, 63, 64).

5. Nos enim Spiritum sanctum competentèr honoramus ut doctorem, ut ductorem¹, ut illuminatorem, ut sanctificatorem: Christum colimus ut creatorem: Patrem cum sincera devotione adoramus ut auctorem, quem et unum auctorem ubique omnibus pronuntiamus. Istæ enim calumniæ de philosophicæ artis instructione veniant. Non puto te minus legisse² quod ait Apostolus: *Quoniam Christus utique cum non esset peccator, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso* (II Cor. v, 21). Nec hoc sane ad te forte pervenit, quod dixerit Scriptura³, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*: quod interpretans beatus apostolus Paulus dicit, *Factus pro nobis maledictum, ut benedictio in gentibus adimpleretur* (Deut. xxi, 23; Galat. iii, 13). Nec hoc sane pervenit ad te, quod ait ipse Paulus: *Primus homo Adam de terra terrenus, secundus homo Dominus de celo celestis advenit* (I Cor. xv, 47). Ergo et Christus suscepit hominem, ut ipse exposuisti. Et ea de causa diximus quod ad terrena contagia descendit. Non enim ignoramus illum⁴ secundum quod legimus, *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ipsius: qui cum malediceretur, non remaledicebat; cum pateretur, non comminabatur: commendabat autem se iudicanti iuste*⁵ (I Petr. ii, 22, 23). Nec hoc ignoramus quod ait Baptista Joannes: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* (Joan. i, 29). Constat, ut et ipse persecutus es. Nec enim ad omnia obstinati esse debemus, ut non quæ bene dicis laudemus. Valde enim justa est prosecutio tua, quia ob hoc venit Christus, ut nos potius a peccatis et ab iniquitatibus mundaret; non tamen ut ipse contaminaretur, sicut et ipse persecutus es. Certum est enim, quod secundum divinitatis suæ substantiam illam beatam, quam

habuit ante mundi constitutionem, ante sæcula, ante tempora, ante dios, ante menses, ante annos, antequam quidquam esset¹, ante aliquam excogitationem, in illa beata natura Deus natus a Patre est².

6. In Deo enim comparatione digna uti docet. Hoc sane mihi displicet, et valde animo dolui in tua prosecutione: ut enim dices quod homo hominem generat, et canis canem; tam foeda comparatio in illam tantam immensitatem produci non debuit.

7. Quis autem ignorat quod Deus Deum genuit, quod Dominus Dominum genuit, quod Rex Regem genuit, quod Creator Creatorem genuit, quod bonus bonum genuit, quod sapiens sapientem genuit, quod clemens clementem genuit, potens potentem? Nihil subtrahit Pater in generando Filium. Nec enim invidus, sed et fons bonitatis tantum bonum genuit: cuius bonitatis testis est omnis creatura, secundum tuam ipsius prosecutionem, quam valde laudo, ubi de divinis Scripturis protulisti, dicendo: *Invisibilia enim ejus, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas* (Rom. i, 20).

8. Adhuc autem adjicio, non contraria his quæ bene sunt dicta dicens, sed consensum accommodans: quoniam ex magnitudine pulchritudinis condignæ Creator eorum cognoscitur atque colitur. Ut puto dedimus ad ista responsum; quoniam hoc et beatus Paulus iterum prosequitur: *Quoniam chirographum quod erat contrarium nobis, ipsum tulit Christus de medio, affigens illud cruci: et exuens se carnem, potestates et principatus transduxit fiducialiter, triumphans eos in semetipso* (Coloss. ii, 14, 15). Attamen et sicut homo qui exercitationem liberalium litterarum vel rhetoricæ artis non feci, si quod vitium fecissem in sermone, ad sensum respicere debuisses, et non vitium sermopis intendens, in crimen nos inducere. Absit, absit: Unigenitus Deus, Deus est universæ creaturæ, mundus, incoquinatus, sanctus, securus, nullam in se habens immunditiam. Nam qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum (Joan. v, 23). Quod enim *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*, evangelista testatur: *Et vidimus, ait, gloriam ejus, gloriam tanquam unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* (Id. i, 14). De hoc ipso et ante jam Vetus Testamentum præcinnuerat³, dicens, *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uxæ opertorium suum* (Gen. xliii, 11). Quod lego, credo: quoniam *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. Iterum lego beatum Paulum dixisse: *Qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, conforme fieri imagini corporis gloriæ suæ* (Philipp. iii, 21). Credo enim quod Christus Deus a Patre genitus, ante omnia sæcula, ipse sibi secundum Salomonem perfectam⁴ ædificasset domum, secundum

¹ Sola editio Lov., ductorem.

² Er. Lugd. et Ven.: *Non puto te legisse*. Lov.: *Nam puto te legisse*. M.

³ Er. Lugd. et Ven. Lov., *dixerat Scriptura*. M.

⁴ Sic Mss. Editi vero, *illud*.

⁵ Am. et Lov., *se iudicanti injuste*. At Er. et potiores Mss. *juste*.

¹ In Mss., *ante ut quiddam esset*.

² Merique Mss., *tantus a Patre est*. Corbeiensis correctus, *tantum*.

³ veteres codices hic et supra, col. 725, n. 4, *præcinnuerat*.

⁴ Am. Er. et Mss., *prophetam*.

quod legimus, *Sapientia ipsa sibi edificavit domum* (Prov. ix, 1) : quam domum vico templi accepit.

9. Nam et ipse dedisti rationem, secundum quid sit visibilis, secundum quid invisibilis : ut puto non recens hæc auditis pervenit ad aures tuæ Religionis. Nam et in prosecutione quam prosecutus es, comparationem accipiens anima, ostendisti piam et justam rationem esse et credamus et cognoscamus, quia si anima humana in corpore posita, oculis corporalibus videri non potest; quanto magis Creator animæ corporalibus oculis videri non potest? Nam si Angeli secundum naturæ suæ substantiam invisibiles habentur; quanto magis Creator Angelorum, qui tanta ac talia fecit, Angelos, Archangelos, Sedes, Dominationes, Principatus, Potestates, Cherubim, Seraphim? Ad quorum multitudinem, ut legimus in Evangelio, omne genus humanum ad unam comparavit ovem, dicens: *Relictis nonaginta novem in montibus, venit querere unam errantem*. Nam denique, *Sic erit gaudium, ait, in celo super uno peccatore penitentiam agente, quam in nonaginta novem iustis qui non indigent penitentia* (Luc. xv, 4, 7). Nam qui non indigent penitentia qui sunt, nisi utique illæ cælestes virtutes, quibus nihil est cum humana natura commune? Consideranda est virtus Unigeniti Dei, et in ipso admiranda est magnitudo omnipotentis Dei Patris, qui tantum ac talem genuit Filium, tam potentem, tam sapientem, sic plenum, qui tantas ac tales cælestes virtutes fecit. Et ne verbosi inveniamur, sicuti jam et denotat nos dignatus es : quod quidem atque utinam contingat, ut et nos possimus dicere, *Nos stulti propter Christum*; et, *Tanquam purgamenta mundi hujus facti sumus* (1 Cor. iv, 10, 13), et si quid aliud tua Religio de nobis voluerit iudicare. Scimus illum qui dixit : *Quoniam propter te improprietatem sustinui tota die* (Psal. lxxviii, 8). Ad quod exemplum nos provocans Paulus, dicebat : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1 Cor. iv, 16). Nam et Petrus ait : *Christus passus est pro vobis, relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia ejus* (1 Petr. ii, 21). Secundum divinitatis suæ substantiam, non solum ab hominibus non videtur Filius, sed etiam nec a cælestibus virtutibus. Potest enim archangelus angelum videre, angelus animas nostras spirituales et videre et penetrare : hoc est utique, majorem inferiores et videre et penetrare. Et secundum Salvatoris sententiam, ut dicebat tunc ad illum qui se divitem factabat, *Stulte hac nocte expositatur anima tua a te* (Luc. xii, 20); est officium angeli, ut animam restituat ante conspectum Domini. Non tamen anima potest angelum videre, aut exhibere.

¹ Editi librum Am. Er. et Mss., *quarum*.

² Quidam Mss. omittunt, *omnipotentia*. Alii cum Am. et Er. ejus loco habent, *omnipotentis*.

³ In B., *possimus dicere*. Er. Lugd. Ven. Lov., *possimus dicere*. M.

⁴ In Mss., *archangelum*.

⁵ Aug. Er. et Mss., omittunt, *et*.

bere. Isto enim ordine ascende saporius; et invenies quemadmodum est unicus invisibilis Deus Pater, quo superiorem non habet a quo circuminspicatur : qui quantus est, infinitus est; qui nec finiri verbis, nec mente concipi potest; de cujus magnificentia, non solus humana lingua, sed etiam et omnes cælestes virtutes pariter coadunata dicunt ut valent, non tamen explicant ut est. Plenus est ab omni quod dicitur. Hunc enim solus Filius condigne honorat et laudat, quanto plus a suo genitore ante omnem excogitationem est consecutus. Nam quia et honorat et collaudat et glorificat suum genitorem, quamvis quantum Evangelia testantur, attamen in compendium referens, eis quæ carni soletis applicare postpositis; jam nunc proferam testimonia, ubi in cælis suum Patrem adorat. Dicit enim sic Paulus ad Hebræos : *Non enim in manufactis templis intravit Christus exemplarium veritatis; sed in ipso celo modo apparuit personæ Dei pro nobis* (Hebr. ix, 24)? Hoc utique post Christi regressum in cælis. Posteaquam enim de celo locutus est, dicens, *Sauile, quid me persequeris* (Act. ix, 4)? Posteaquam Spiritus sanctus ait, *Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus ministerii quo vocavi eos* (Id. xiii, 2) : vocatus Paulus dicit, *Non in manufactis templis intravit Jesus exemplarium veritatis, sed in ipso celo modo apparuit personæ Dei pro nobis*. Et quia suggestit Religio tua, ut ad hoc demus responsum, si Filius videat Patrem; legimus in Evangelio : *Non quia vidit Patrem quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit Patrem* (Joan. vi, 46). Vidit ergo Patrem, sed vidit incapabilem. Pater autem sic videt Filium, ut tenens in sinu suo et habens, secundum antelatum testimonium, quod *Deum nemo vidit unquam; unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse narravit* (Id. i, 18). Videt enim Pater Filium ut Filium : Filius videt Patrem ut Patrem immensum. Humanam sapientiam invisibilem pronuntiat tua Religiositas : ut puto sufficit Isaiæ dictam dicentis, *Numquid modicum est vobis certamen præstare hominibus? Et quomodo Domino præstabit certamen* (Isai. vii, 13)? Certum est autem quia non est modicum hominibus certamen præstare, cum quando quamvis sit illo quisque sapiens, habeat sapienterem qui eum videat. Deinde hujus enim sapientia non in opere ejus perspicitur? non in discipulis probatur? Non ergo invisibilis est humana sapientia, quæ comprehenditur potest, quæ videtur, quæ et reprehenditur. De cetero autem decet et ordinis est, dignis te uti comparationibus; quia de Deo loqueris, de illa immensitate; cui etsi comparatio detur, quantum fieri potest secundum excogitatum humanum, aut certe secundum auctoritatem divinarum Scripturarum, non per omnia comparatio ulla digna invenitur ad illum, qui est incomparabilis.

10. Ego Patrem solum secundum antelata testimonia, non cum altero et tertio dico quod unus est, sed quod solus unus est Deus. Si vero solus unus non est, pars est. Nec enim ex partibus compositum unum di-

cu Deus : sed ille quod est, virtus est ingenua simplex : Filius ante omnia secula, et ipse virtus est genitus¹. De hac sane virtute Filii beatus Apostolus dicebat : *Congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini Jesu (1 Cor. v, 4)*. Dico enim et profiteor quod nos sancta docent Evangelia. Et quia Spiritus sanctus et ipse sit virtus in sua proprietate : de quo Dominus testimonium perhibet, dicendo, *Vos autem sedete (ad supra discipulos) in civitate Jerusalem, quoadusque induamini virtute ab alto (Luc. xxiv, 49)*.

11. Si ob hoc invisibilis Filius a te pronuntiatur, eo quod oculis humanis contemplari non possit ; cur non et celestes virtutes pariter invisibiles pronuntias, quando nos ipsa obtutibus humanis videri possunt ? Ego quidem testimonium protuli sine aliqua interpretatione verborum meorum, dicens : *Beatus et solus potens, Rex regum, et Dominus dominantium (1 Tim. vi, 15)*. Si Scripturam recitavi, reprehendi non debui : sin vero perscrutaris sensum Scripturæ, reddo rationem.

12. Ait enim Apostolus, *Beatus et solus potens, Rex regum*. Solum dicit potentem Patrem, non quia Filius non sit potens. Audi igitur testimonium de Filio, ipsum Spiritum sanctum clamantem et dicentem, *Tollite portas, principes vestri² ; et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ*. Et sequitur : *Quis est iste rex gloriæ ?* Et responsum intellige : *Dominus fortis et potens (Psal. cxlii, 7, 8)*. Quomodo non potens, cujus potentiam omnis prædicat creatura ?

13. Quomodo non sapiens, de quo Spiritus sanctus collaudans ejus sapientiam clamat et dicit : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! Omnia in sapientia fecisti (Psal. ciii, 24)*. Nam cum omnia per Christum sint facta, sine dubio illum Spiritus sanctus laudans dicebat, *Omnia in sapientia fecisti*. Et cum ita habeatur, requirendum est ergo quomodo beatus Paulus dicit, *Beatus et solus potens* ? Ut puto, ideo solum potentem dicit, quia solus est incomparabilis in sua potentia. De cujus incomparabilitate propheta admirans dicebat : *Deus, quis similis erit tibi (Psal. lxxxii, 2)* ? Vis nosse quod solus est potens ? Intuere Filium, admirans potentiam Filii. In ipso enim advertite, quia solus est potens, qui tam potentem genuit. Pater enim in illa immensa potentia potentem creatorem³ genuit. Filius in sua illa a Patre accepta potentia, ut ipse ait, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo (Matth. xi, 27)*, non creatorem creavit, sed creaturam constituit. Istam enim potentiam admirans Dei Patris, dicebat Paulus, *Beatus et solus potens*. Nam si et homo potens et verus, secundum quod de Job legimus, *Erat homo ille verus et justus Dei cultor* ; adhuc et regionem illius describens dicit, quod esset *potens et magnus inter omnes ex partibus Orientis (Job i, 4, 3)* : quomodo ergo solus potens Pater ? Sed solum dicit ob hoc, quia nullus ei comparatur, quia solus est tantæ magnitudinis, tantæ potestatis, tantæ

potentiæ. Pari modo et sapientem solum Patrem prædicat beatus Paulus apostolus dicens sic, *Soli sapienti Deo (Rom. xvi, 27)*. Sed requirenda est ratio, quomodo solus sapiens : non quod Christus non sit sapiens. Jam protulisti Christum *Dei Virtutem et Dei Sapientiam (1 Cor. i, 24)* : dedimus et nos testimonia, quod omnia in sapientia condidit. Sed vere solus sapiens Pater. Credimus Scripturis, et veneramur ipsas Scripturas divinas : et neque apicem unum præterire optamus, timentes periculum quod in ipsis divinis Scripturis est positum : *Væ detrahentibus aut addentibus (Deut. iv, 2)* ! Vis scire quanta est sapientia Patris ? Intuere Filium, et videtis sapientiam Patris. Et ea de causa ipse Christus dicebat, *Qui me vidit, vidit et Patrem (Joan. xiv, 9)* : hoc est, in me ejus videt sapientiam, ejus laudat virtutem ; illum glorificat, qui me tantum ac talem genuit ante omnia secula, unus unum, solus solum. Non querens materiam unde faceret, non in auxilio aliquem accipiens, sed ut novit ipse sua virtute et sapientia genuit Filium. Non, ut calumniam facientes dicitis, quoniam sicuti alia creatura ex nihilo facta est, ita et profitemur quod ex nihilo quasi unus de creaturis sit factus. Quod quidem audi auctoritatem synodice lectionis, quia in Arimino patres nostri inter cætera et hoc dixerunt : *Si quis ex nihilo Filium dicit, et non ex Deo Patre, anathema sit*. Si vis, sane testimonia profero. Ait enim sic beatus apostolus Joannes : *Qui diligit genitorem, diligit et eum qui ex eo natus est (1 Joan. v, 1)*.

14. Miror namque, charissime. Cum enim et Spiritum sanctum de substantia Patris esse dicatis, si Filius ex substantia Dei Patris est, de substantia Patris et Spiritus sanctus, cur unus Filius est, et alius non est filius ? Quid vobis deliquit, cum ex eadem sit substantia, cum æqualis sit Filio, ut dicis ; quare enim non et ipse hæres omnium constitutus ; quare non et ipse filius ? quare non et ipse eo vocabulo vocatur quo et Christus, *Primogenitus omnis creaturæ (Coloss. i, 15)* ? Aut si æqualis, jam non unus unigenitus, habens et alterum secum genitum, et præterea ex eadem substantia Patris, unde et Filium dicitis esse. Quod quidem et doloris est audire. Non enim ad animæ ingenuitatem comparatis illam tantam magnificentiam, sed ad fragilitatem corporis. De corpore utique nascitur caro, corporalis filius : non tamen anima de anima nascitur. Si ergo nostra anima incorruptibiliter generat et impassibiliter, nullam sentiens diminutionem, non iniquationem aliquam ; sed legitime secundum jura divina generat filium, sapientia consensum⁴ accommodans corpori ipsa integra manet : quanto magis omnipotens Deus ? jam et paulo ante dixi, ad quem omnis comparatio humana sileat, tamen ut valemus dicere conamur, quanto magis Deus Pater incorruptibilis incorruptibiliter genuit Filium ? Genuit autem : cautionem meam tunc, utique habens testimonia sanctorum Scripturarum : *Ge-*

¹ alias, genita.

² Filii vestri. At Mss., vestri. Et sic Augustinus, Enarr. in eundem psalmum 23.

³ sola editio Lov. omittit, creatorem.

⁴ Am., filium sapientiam. — Lov., et sapientia. Vide librum secundum contra Maximinum, cap. 14. Et., generatum filium, sapientium consensu. Lugd. Ven., generat filium sapientium consensu. Alias, et sapientiam consensum. M.

nerationem ejus quis enarrabit (*Isai. liii, 8*) ? Genuit ut voluit, ut potens ¹, nihil subtrahens, nulla invidia intercipiente potentem genuit. Dixi, religiosus non decet calumniam facere : ego Verbum Dei, Verbum Dei profiteor, non mortale, non corruptibile. Siquidem corpus quod suscepit pro salute nostra, clamat de illo Scriptura, *Requiescet caro mea in spe* ; hoc est, resurrectionis spe : *quoniam non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem* (*Psal. xv, 9*). Si enim illud quod sanctum vocatum est Filius Dei, corruptionem non vidit, quia tertio utique die resurrexit a mortuis ; quanto magis divinitas, quæ suscepit corpus incorruptibile manet ? Cur dicis quod non intelligis ? Si non tibi ad omnia responsum dederò, merito sine intellectu esse judicabor : si quominus tamen non est religionis injuriis appctere. Ego enim non solum Filii Dei sapientiam immortalem esse assero, sed etiam comprobabo quod et sanctorum Dei sapientia immortalis sit. Nam si et ipsi, hoc est, eorum corpora ad immortalitatem revocantur ; quanto magis eorum viva illa sapientia, quæ usque ad consummationem sæculi in omnibus credentibus floret, utique immortalis manet ? Licet in prolixitate sermonis prætermiserim de immortalitate omnipotentis Dei, de eo quod dixit beatus apostolus Paulus, *Qui solus habet immortalitatem* (*I Tim. vi, 16*) : attamen replicabo textam ; subsequar autem et interpretationem Deo favente et donante gratiam. Sic enim solus immortalitatem habere describitur, sicut et solus potens, sicuti et solus sapiens. Quis autem spiritualium hominum ignorat, quia anima humana immortalis est ? Præterea cum Salvatoris sit sententia, dicentis, *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere* (*Matth. x, 28*), ut immortalem. Cum ergo anima sit immortalis, multo magis omnes cœlestes virtutes immortales esse conspiciamus. Nam cum dicat Salvator, *Qui verbum meum custodit, mortem non videbit in æternum* (*Joan. viii, 51*). Et si qui verbum Christi custodit, mortem non videbit in æternum ; quanto magis ille secundum divinitatis suæ potentiam immortalis est, cujus tantam vim habet verbum ? In eo autem quod dicit, *Qui solus habet immortalitatem* ; jam reddidimus rationem. Habet quidem Filius immortalitatem, sed accipiens a Patre. Habent et omnes virtutes cœlestes immortalitatem, sed accipientes per Filium, quia omnia per illum sunt. Pater autem vere solus habet immortalitatem, qui ipsam immortalitatem aliunde non est consecutus, qui genitorem non habet, qui originem non habet. Filius autem, ut ipse prosecutus es, quod ex Patre sit genitus. Sæpius æqualem Filium asseris Patri : cum ipse unigenitus Deus semper et in omnibus auctorem suum prædicet Patrem, a quo, ut paulo ante dixi, et vitam se consecutum hoc modo professus est, dicens, *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso* (*Id. v, 26*). Intuere igitur, quo-

¹ Plures Mss., *voluit ut potens* : geminato scilicet verbo, *voluit*.

niam et immortalitatem et incorruptibilitatem et inaccessibilitatem utique a Patre cum vita accepit. Pater autem habet in se vitam, non ab aliquo accipiens : et ideo vere *beatus et solus potens*. Quis semetipsum exinanivit (*Philipp. ii, 7*) ? Pater aut Filius ? Quis cui per obedientiam festinavit placere, quam qui dicebat : *Ego quas plebs sunt ei facio semper* (*Joan. viii, 29*) ? Quis est iste qui ad monumentum Lazari veniens dicebat : *Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me ; et ego sciebam quia semper me audis, sed propter eos qui circumstant, dixi, ut credant quia tu me misisti* (*Id. xi, 41, 42*) ? Quis utique isto est, qui cum cæci nati oculos figuraret, dicentibus discipulis, *Quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur* ? respondit, *Neque hic peccavit, neque parentes ejus ; sed ut manifestentur opera Dei in illo : me oportet operari opera ejus qui me misit* (*Id. ix, 24*) ? Iste est utique Filius charissimus Patri, qui et accipiens panes, non prius fregit, sed prius in cælum respexit, et gratias egit suo genitori, et sic fregit et distribuit. Sic utique et in ipsa passione, imo magis proximis passioni, ut refert evangelista (*Matth. xxvi, 26*) : *Et enim Dominus Jesus in ea nocte qua tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit* (*I Cor. xi, 23, 24*). Ille est Filius, ut jam non obtundam eloquentia sermonis vel copia testimoniorum proferens plurima ¹, sed per compendium finiam, qui usque ad passeris mortem sine permissione Patris nihil fieri, hoc modo prædicavit, dicens : *Nonne duo passeret esse veniunt ; et unus ex illis non cadet in terram sine voluntate Patris* (*Matth. x, 29*) ? Hic sane et de sua potestate, quam accepit a Patre, dicebat : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc enim præceptum accipi a Patre meo* (*Joan. x, 18*). Si ita referunt Evangelia, teneatur quod legimus : si quominus aliud aliquid forte, aut ut oblivosus minus dixi, reprehendar. Nec enim talis sum, ut emendationem non accipiam. Præterea cum episcopum præcipiat beatus apostolus Paulus docibilem esse (*I Tim. iii, 2*) ; ille est autem docibilis, qui quotidie et dicit et proficit docendo meliora : non respuimus, si quid melius dictum fuerit ; ad omnia sumus parati, quamvis injuriis afficiamur. Verumtamen ut non obstrepat veritati, non nostram querimus injuriam, sed Dei gloriam prædicamus.

15. Certum est quod ait Apostolus, *Qui cum in forma Dei esset. Quis enim negat Filium esse in forma Dei ? Quod enim sit Deus, quod sit Dominus, quod sit Rex, jam puto latius exposuimus. Et quia non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*, hoc nos beatus apostolus Paulus instruit, quod ille non rapuit, nec nos dicimus ; sed quia *exinanivit semetipsum, factus obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis* (*Philipp. ii, 6-8*), totis viribus prædicamus. Nos dicti sumus filii gratia, non natura hoc nati : ideo unigeni-

¹ Sic aliquot Mss. Alii vero quidam, *ut sancti non obtundam.... proferens plurima*. Editiones Am. et Er., *ut sanctum non obtundam eloquentia.... proferens plurima*. Lov., *ut jam non ob tantam eloquentiam sermonis, vel captam testimoniorum proferam plurima*.

ius est Filius, quia quod est secundum divinitatis eius naturam, hoc est natus Filius. Cui forte si ipse fratrem applicas, quia Spiritum sanctum parem atque æqualem asseris Filio; æque et de substantia Patris eum esse profiteris; si ita est, ergo jam non est unigenitus Filius, cum et aliter sit ex eadem substantia. Nos in Patrem Deum innatum, naturam non accepimus¹: credimus quod ait Christus, *Spiritus est Deus* (Joan. iv, 24). Filius natus est, ut diximus: nos et verum Filium profiteamur, et similem Patri non donegamus: præterea de divinis Scripturis instructi. Nam quia diversas accusamur dicere naturas, hoc scito, quod nos dicimus, quod Pater spiritus spiritum genuit² ante omnia sæcula, Deus Deum genuit: et cætera quæ jam superius dicta sunt. Verus innatus Pater verum genuit Filium. Sed cum dicit Dominus in Evangelio, *Ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* (Id. xvii, 3); sic solum verum dicit Patrem, quomodo et solum bonum, et solum potentem, quomodo et solum sapientem. Ut puto nec ipse diabolus ausus est dicere quod Pater non perfectum genuit ante omnia Filium³. Non enim proficientem genuit. Homo enim, cujus et accepisti comparationem, si poterat perfectum mox generare filium, non parvulum generaret, qui coagmentatis annis tandem aliquando compleat sui genitoris voluntatem. Pater autem qui vere beatus est et solus potens, talem genuit Filium qualis et nunc est, qualis et permanet sine fine, non proficientem, sed perfectum: quique et perfectionem a suo genitore accepit, a quo et vitam consecutus est. Salvatoris est sententia, *In ore duorum aut trium testium constabit omne verbum* (Matth. xviii, 16). Protulisti apostolicum testimonium, *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est: quod tuo arbitrio interpretatus es; æque et nos, ut sensimus, respondimus. In auditorum sane erit arbitrio, quid eligant alterum de duobus: aut certe secundum sequentiam lectionis Filium obedientem Patri approbent, qui se exinanivit, formam accipiens servi; cui et Pater donavit, ut diximus, nomen quod est super omne nomen: aut tuam quisque intelligat interpretationem.*

16. *Ascendo ad Deum meum et ad Deum vestrum* (Joan. xx, 17), Dominum propter fornicam servi dixisse, quam suscepit, asseris, ut puto, ut dicis: si ipse humilians se in corpore dum esset humano, quamvis devicta morte triumphato diabolo post resurrectionem suam, isto utitur sermone⁴, dicens, *Ascendo ad Patrem meum et ad Patrem vestrum*: ubi jam humilitas carnis necessaria non erat, ut dicis, propter Judæos: sed integra regula fidei tradebatur. Sicuti et in alio loco post resurrectionem suam, assumptis discipulis suis in montem Oliveti, dicebat: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra: euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris,*

¹ Apud Lugd. Ven. Lov., *accipimus*. M.

² Apud Lov., *Spiritum filium genuit*.

³ In eadem editione Lov., *ante omnia sæcula filium*.

⁴ In Mss., *istos utitur sermones*. Sic in iisdem codicibus sup. ra, col. 726, n. 6, et col. 728, n. 9, circa finem, uti cum accusativo jungit Maximianus.

et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis (Matth. xxvii, 18-20). Et si Filius humilitatis gratia et non veritatis hoc dixit, cur ausus fuit Apostolus eadem repetere et dicere, *Ut Deus Dominus nostri Jesu Christi Pater gloriae* (Ephes. i, 17)? Aut certe, *Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi scilicet, qui est benedictus in sæcula* (II Cor. xi, 31)? Necnon, *Ut unanimes in uno ore honorificetis Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi* (Rom. xv, 6)? adhuc autem aggregat et dicit, *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi* (II Cor. i, 3)? Cur sane et ante incarnationem Christi etiam Spiritus sanctus ad Filium dicebat. *Propterea unxit te Deus, Deus tuus* (Psal. xlii, 8)? Quam unctionem, quamvis argumentari volueris, probare non poteris in corpore factam: siquidem baptizatum legimus (Matth. iii, 16), unctum autem non legimus in corpore. Sed ex ipsa lectione, cum dicat, *Propterea oleo lætitiæ unxit te præ consortibus tuis, Deus, Deus tuus*: utique ostenditur quoniam lætitiæ oleum pro vocabulo olei illam lætitiæ designat, de qua dicebat per Salomonem, *Ego eram ad quem adgaudebat quotidie; lætabar autem ante faciem ejus in omni tempore, cum lætaretur orbe perfecto, et lætaretur in filiis hominum* (Prov. viii, 30, 31). In eo autem quod dicit, *Ego eram ad quem adgaudebat quotidie*: utique legitur in libro Geneseos, quoniam ad omnia opera Filii Pater, sicut legimus, *Et vidit Deus, et ecce omnia bona valde* (Gen. i, 31); laudans Filii sui opus, gaudebat et lætabatur in Filio: æque et Filius perfecta voluntate Patris lætabatur in conspectu sui genitoris. *Omnia Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum* (II Tim. iii, 16). Ob quam rem non transibit tota unum vel unus apex (Matth. v, 18). Dominus dixit, *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt* (Id. xxiv, 35).

17. Constat quod in principio erat Filius, et apud Patrem erat, et Deus erat: et hic erat in principio apud Deum, ut primogenitus omnis creaturæ: et omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Id. i, 1-3): quod in Spiritus sancti persona suscipi non potest. Nec enim talia invenies referri ex divinis Scripturis, ut eum æqualem asseras Filio. Si quidem et Filius in principio erat: Pater vero ante principium et sine principio est, ut unigenitus et innatus. Erat autem in principio ut primogenitus omnis creaturæ (Coloss. i, 15). Ante omnem creaturam erat, antequam quidquid esset, et apud Deum erat, et Deus erat, et hic erat in principio apud Deum.

18. Quid, si audieris Patrem dicentem, *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum genui te* (Psal. cix, 3)? Ex ventre matris, quod nec Judæi diffidunt, natum profiteris secundum carnem. Et cur ista testimonia in medium non proferantur, quæ illam nativatem demonstrant in principio, sicut et præcedens nos instruit testimonium? Si propter corpus in quo exinanivit semetipsum, *qui cum dives esset, propter nos pauper factus est, ut ait Apostolus* (II Cor. viii, 9), debitorem se sentit suo genitori; multo

magis qui illum tantum ac talem genuit, ei debitam venerationem et debitum obsequium, ut charissimus. Filius necesse est ut semper offerat suo genitori. Optime prosecutus es dicens, quoniam et parentibus propter formam servi esset subjectus (*Luc. II, 51*). Si enim parentibus subjectus invenitur quos ipse creavit, quia omnia per ipsam sunt facta; nec enim post tempora, sed ante tempora novimus Filium genitum a Patre: si parentibus subditus, ut divinarum Scripturarum auctoritas luce clarius prædicat; quanto magis utique illi suo genitori est subditus, qui tantum ac talem genuit, secundum quod ait apostolus Paulus, *Cum omnia fuerint Filio subjecta, tunc et ipse Filius subjectus erit illi qui sibi subiecit omnia* (*I Cor. xv, 28*)? Hoc vis ut et a nobis dicatur, quod corpori, imo magis dispensationi, quam pro nostra salute suscepit, omnia subjecta profiteamur: revera et corpus Patri subjectum, non Filium ipsum unigenitum Deum. Nos enim scimus et credimus quod *Pater judicat neminem, sed omne iudicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant et Patrem* (*Joan. v, 22, 23*). Hoc enim profitemur, quia et in resurrectione, cum omnia fuerint Filio subjecta, cum omnes eum honorant, et venerantur, et adorant, nec tunc sane Filius extollit se: sed etiam cum omnibus sibi subjectis subditus Patri hoc modo invenitur, ut dicat, *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis ab origine mundi* (*Matth. xxv, 34*).

19. Jam dictum est quod et ipse pro tuo arbitrio secundum sensum tuum visus es alienare. Stat tamen apostolicum dictum, quia *sicut oportet, orare necimus; sed ipse Spiritus postulat pro nobis genitibus innarrabilibus*. Et quia argumento visus es obstrepere dicens, Ergo tam miserabilis est Spiritus sanctus, ut gemat? Nos enim non miserabilem Spiritum sanctum dicimus, siquidem ex ipsa lectione gloria Spiritus sancti ostenditur, quia non pro se gemit: sed audi lectionem¹, quia *pro sanctis* (*Rom. viii, 26, 27*). Si quidem nec Filius pro se, sed pro nobis utique postulat et interpellat, sicut jam protuli in præcedenti. *Qui in modico fidelis est, et in majus fidelis invenitur* (*Luc. xvi, 10*).

20. Nec enim aliter asseri potest quod Pater et Filius unum sint, nisi hoc sane modo quo tu ipse et nos probare possumus his ipsis exemplis quibus usus es. Nam si, ut dicis, et Apostolus confirmat, *Qui adjungit se Domino, unus spiritus est* (*I Cor. vi, 17*); est utique unus spiritus in consensu implens voluntatem Dei, secundum Salvatoris magisterium: qui etiam hoc modo nos orare docuit, ut inter cætera precum nostrarum et hoc dicamus, *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra* (*Matth. vi, 10*). Terra utique nos sumus. Sicut ergo in cælestibus Dei sit voluntas, ut et in nobis hoc modo compleatur qui hoc oramus, et hoc factis adimpleamus; ut unus spiritus efficiamur cum Deo, quando hoc volumus quod Deus vult. Nam et ipse

¹ Sic plerique Mss. Alii vero, *sed aut dilectione*. Illi, *sed pro dilectione*.

Filius passioni proximus, hoc ad suum genitorem utique clamabat dicens: *Abba, Pater, transeat a me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis* (*Marc. xiv, 36*). Dicendo autem, *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis*; ostendit vere suam voluntatem subjectam suo genitori, propter cujus voluntatem faciendam de cælo descendit, ut ait: *Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me* (*Joan. vi, 38*). Consonans ergo et conveniens est Filii voluntas ad voluntatem Patris. In quantum major est Filius ut Deus ab omni creatura, in tantum magis consonans voluntati Patris invenitur, et magis adhæret suo genitori. Dico enim, adhæret suo genitori ut charissimus filius, in amore, et dilectione, et unanimitate, et consensu, et convenientia. Omnia quæ proferuntur a sanctis Scripturis, plena veneratione suscipere debemus. Nec enim in nos rum magisterium devenit divina Scriptura, ut a nobis emendationem accipiat. Atque utinam et digni inveniamur Scripturarum discipuli approbari!

21. Suscipio quæ protulisti, *Nec alius quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* (*I Cor. iii, 16*)? Nec enim Deus inhabitat in homine, quem non ante Spiritus sanctus sanctificaverit atque purgaverit. Denique et ad Mariam illam beatam virginem dicebatur, *Spiritus sanctus superveniet in te*: utique ad sanctificandum et ad purgandum. Deinde sequitur, *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (*Luc. i, 35*). Altissimi autem virtus quod Christus sit, jam et ipse protulisti. Veritas non ex argumento colligitur, sed certis testimoniis comprobatur. Ob quam causam testimonia proferre debetis, quia Spiritus sanctus Deus est, quia Dominus est, quia Rex est, quia Creator est, quia factor est, quia consedet Patri et Filio, quia adoratur, si non a cælestibus, vel certe a terrestribus, ut dicam, forte enim ostensus es, quia vel ab infernis adoratur. Hæc enim dicimus, non derogantes Spiritui sancto. Est enim Spiritus sanctus, ut jam superius prosecuti sumus, sine quo *nemo potest dicere, Dominum Jesum* (*I Cor. xii, 3*). Iste est Spiritus sanctus in quo clamamus, *Abba, Pater* (*Rom. viii, 15*). Iste est Spiritus sanctus tantus ac talis, in quem etiam *Angeli prospicere concupiscunt* (*I Petr. i, 12*). Talis est, tam potens, ut ubique in omni creatura, sive in oriente, sive in occidente, quam etiam in septentrione et meridiano, quisquis eum adorat, non possit dicere, *Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto*. Talis est hujus natura, qui ubique præsens sit omnibus invocantibus Deum in veritate (*Psal. cxliv, 18*). Tantus ac talis est, ut ubi quisque fuerit baptizatus, in eodem momento, etsi in oriente baptizetur, etsi in occidente, et ubi et ubi, adsit Spiritus sanctus. Intuere quanta est potentia Spiritus sancti. Si enim quis derogat Spiritui sancto, derogat utique unigenito Deo, per quem *omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil* (*Joan. i, 3*): sicut et *qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui eum misit* (*Id. v, 23*).

22. Dicis quod non dixerit Salvator noster Christus, Ut ipsi et nos unum; sed, *Ut ipsi sint unum* in na-

tura sua et substantia sua, concordia aequalitate¹ quodam modo uniti atque conflati : et Pater et Filius et Spiritus sanctus, unum propter individuan eandemque naturam. Recito lectionem, quam legentes possunt probare quid Christus dixerit. Sic enim ait in Evangelio, Patrem suum orans pro discipulis : *Pater, fac illos unum, sicut et nos unum sumus : sicut ego in te et tu in me, ut et illi in nobis unum sint ; ut cognoscat hic mundus quoniam tu me misisti, et dilexisti illos sicut me dilexisti (Joan. xvii, 21-23)*. Quod lege, credo : dilectionis fecit mentionem, et non substantiam. Certum est autem ipsam Salvatorem dixisse, *Qui audit mandata mea, et custodit ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam illum ; et veniens, et mansionem apud eum faciemus (Id. xiv, 21, 23)*. Si enim tanta illa sublimitas atque majestas Patris, necnon etiam Filii, intra unam titulum mentis nostrae recipitur ; quanto magis utique Filius certum est et sine dubio quod erit in Patre ? Ita tamen ut Filius, ut alius a Patre : qui quidem, ut ipse exposuisti², unum sunt, Pater et Filius ; non tamen unus : unum ad concordiam pertinet, unus ad numerum singularitatis. Nam et Pauli beati testimonium protulisti, quod libenti animo suscepimus : si quidem firmum genus est veritatis, quod ab ipsis etiam contradicentibus promittitur. Recitasti enim Paulum dixisse, *Ego plantavi, Apollo rigavit ; sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat ; sed qui incrementum dat Deus. Qui plantat autem et qui rigat unum sunt ; unusquisque autem suam mercedem accipiet secundum suum laborem (I Cor. iii, 6-8)*. Advorte igitur, quia licet unum sint concordia, attamen unusquisque suam mercedem accipiet secundum suum laborem. Intere ergo et illud quod Dominus ait, *Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30)* : quod certa fide a nobis creditur et suscipitur. Qui dicit, *Ego* ; Filius est : qui dicit, *et Pater* ; alterum Patrem ostendit. *Unum* ait ; non, unus. Scripsit dictum est quia unum ad concordiam pertinet. Quomodo non unum Pater et Filius, cum quando clamat Filius, *Ego quae placita sunt Patri facio semper (Id. xiii, 29)* ? Tuuc deum non esse unum cum Patre, si contraria Patri faceret aliquando. Sic autem et Apostoli unum sunt cum Patre et Filio, in eo quod in omnibus ad voluntatem Dei Patris respicientes, ad imitationem Filii subditi uni Deo Patri et ipsi inveniuntur (a). Et non tantum pro Apostolis legitimus Salvatorem orasse, ut unum sint, sed etiam pro credituris per verbum illorum, dicens : *Non solum pro his rogo ; sed et pro credituris per verbum illorum in me : ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et illi in nobis unum sint ; ut cognoscat hic mundus quoniam tu me misisti, et dilexisti illos sicut me dilexisti*. Dilectionis fecit, ut diximus, mentionem, et non divinitatis. Quis autem ignorat quod Paulus, Paulus est ; et Apollo, Apol-

est : cum quando dicat ipse Paulus, *Plus omnibus illis laboravi ; non ego autem, sed gratia Dei mecum (I Cor. xv, 10)* ? Nam qui plus laborat, plus consequitur. Verumtamen unum sunt, in consensu, in convenientia, in dilectione ; quando id faciunt quod Deus vult.

23. Dicis quod unus est Deus. Astrue, si Pater et Filius et Spiritus sanctus unus est Deus, an solus Pater unus Deus dicendus est, cujus Filius Christus noster est Deus. Judaico more hortaris nos profiteri unum Deum ? An de subjectione Filii potius, secundum quod habet fides christiana, ostenditur unus esse Deus, cujus filius noster est Deus, ut diximus ? Nam quia Pater et Filius non est unus, vel Paulo crede dicenti, quod per singulas fere Epistolas pronuntiat, dicens : *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo (Rom. i, 7 ; I Cor. i, 3 ; II Cor. i, 2 ; Galat. i, 3, et Ephes. i, 2)*. Adhuc autem : *Unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso ; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos in ipso*³ (I Cor. viii, 6). Iste est qui a nobis Christianis unus Deus praedicatur, quem Filius unum pronuntiat bonum, dicens : *Nemo bonus, nisi unus Deus (Marc. x, 18)*. Non quod Christus non sit bonus : ipse enim ait, *Ego sum pastor bonus (Joan. x, 11)*. Non quod Spiritus sanctus non sit bonus : audi prophetiam clamantem, *Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam (Psal. cxlii, 10)*. Audi autem adhuc Salvatoris testimonium dicentis, *Bonus homo de thesauro cordis sui profert bona (Luc. vi, 45)*. Necnon etiam et omnis creatura Dei bona valde. Si creatura bona, si homo bonus, si Spiritus sanctus bonus, si Christus bonus, quemadmodum unus bonus requirendum est. Quia utique sic ait Salvator, *Nemo bonus, nisi unus Deus* : eo quod ipse est fons bonitatis, qui quod est bonus, a nemine accipit. Nam et Christus quod est bonus, a suo genitore est ut sit bonus ; et omnis creatura Dei bona, per Christum accipit ut esset bona. Sed sive Filius, sive qui per illum sunt facti, de illo uno fonte bonitatis unusquisque secundum mensuram fidei suae assumpserunt ut essent boni. Pater autem unus, quod est bonus, a nemine accipit. Et ideo ait Christus, *Nemo est bonus, nisi unus*. Sic ergo unus est Deus, quia unus est incomparabilis, quia unus est immensus, ut jam sumus prosecuti.

24. Non denegamus quod Filius diligat Patrem, cum quando et scriptum legitimus : *Ut sciat hic mundus quia diligo Patrem, et sicut mandatum nunciavi dediti Pater, sic facio (Joan. xvi, 31)*. Constat Filium et diligi et difficere, et mandatum Patris, ut ipse asserit, implere. Et ideo unum sunt, secundum quod ait, *Ego et Pater unum sumus (Id. x, 30)*. Nam in eo quod dicit, *Qui me vidit, vidit et Patrem (Id. xiv, 9)* ; certa fide credendum est quia qui videt Filium, per Filium videt et intelligit Patrem.

25. Propter formam servi, majorem Patrem profes-

¹ Aliquot mss., concordia, aequalitate. Quibus, concordie aequalitate.

² Er. Lugd. et Lov., quod quidem exposuisti. Ven., quod quid est exposuisti. M.

(a) Vide Augustini serm. 140, n. 4, tom. 5.

³ Editi, per ipsum. At mss., in ipso : et sic locum a Maximino minus recte prolatum notat Augustinus in libro 2, cap. 23, n. 3.

visus es : quod mihi nimium stultum esse videtur. Scimus enim, quod et ipse protulisti, in forma servi etiam cum Angelis minorem factum. Nec enim satis in gloriam Dei profusus es¹, qui ad formam servi majorem Patrem profleris. Ad formam servi et Angeli majores sunt. Nec enim ad hoc venit Christus, ut nos instrueret quod ad formam servi major est Pater : sed ideo Veritas ad nos venit, ut utique doceret nos, atque instrueret, quod Pater Filio major est, et hoc Filio qui magnus est Deus. Nos enim sic glorificamus Patrem, ut magno Deo majorem illum profiteamur, ut alto sublimiorem annuntiemus. An vero isto est debitus honor Dei, ut forma servili major sit Pater, tu videris.

26. Dicis quod se divinitas patribus ostendit : et paulo ante persecutus es, quod utique divinitas sit invisibilis. Ostendit se sane, non Pater, qui invisibilis est : ne si dicamus Patrem visum fuisse, Apostolum reddamus mendacem, qui ait, *Quem vidit hominum nemo, neque videre potest* (1 Tim. vi, 16). Et non solum invenimur Novo resistere Testamento, verum etiam et Veteri pari modo contrarii invenimur. Denique sic ait Moyses : *Non potest quisque Deum videre et vivere* (Exod. xxxiii, 20). Ipse sane Moyses descripsit in libro Genesios, quod ab illo primo homine Adam usque ad ipsam incarnationem semper Filius visus est. Nam si testimonia quæris, utique habes positum Patrem ad Filium dicentem : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Sequitur : *Et facit Deus hominem* (Gen. i, 26, 27). Quis utique Deus, nisi Filius? Hoc utique et tu in tuis tractatibus exposuisti. Iste ergo Filius qui est propheta sui genitoris, qui et dicebat, *Non est bonum solum esse hominem; facimus ei adiutorium secundum se* (Id. ii, 18) : iste Filius Adæ est visus, secundum quod legimus Adam dicentem, *Vocem tuam audivi ambulantis in paradiso, et abscondi me, quia nudus eram*. Habes utique quod Deus dixit ei, *Et quis tibi indicavit quia nudus eras, nisi de ligno de quo præceperam tibi ne manducares, ex eo manducasti* (Id. iii, 10, 11)? Hic Deus et Abraham visus est (Id. xviii, 1) : et quia Filius visus est Abraham, si vis credere, utique ipse unigenitus Deus in sancto affirmavit Evangelio, dicens sic : *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est* (Joan. viii, 56). Hic etiam Filius a Jacob visus est, qui in figura qua erat venturus, id est, hominis, ante præmeditationem colloctasse cum Jacob invenitur. Unde et Jacob dicebat : *Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea*. Et loci ipsius vocabulum nuncupatum est, *Visio Dei*. Hoc ipsum affirmans utique Deus, qui in præmeditatione colloctabatur cum Jacob, quod in passione Christi impletum videmus. Ait enim ad ipsum Jacob, *Jam non vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel erit nomen tuum* (Gen. xxxii, 23-30), hoc est, Homo videns Deum. Illic et in Novo Testamento visum probamus. De hoc Apostoli dicebant : *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre* (Joan. i, 14). Cæterum si, ut ipse conaris,

¹ Apud Er. Lugd. Ven., *procreatus es*. M.

Pater visus esse asseratur, mendaces sunt apud vos omnes Scripturæ. Nam denique invisibilem Patrem Paulus predicat (1 Tim. vi, 16), et Dominus in Evangelio affirmat (Joan. i, 18). Scripsit nos accusas, quod nodenter atque præsumenter ea quæ non sunt dicenda a nobis dicantur, quod quidem in arbitrio erit legentium probare. Nec enim sic loquimur, ut alicujus laudem consequamur²; sed studio colligendæ fraternitatis, quæ nobiscum est³ : aut ob quam forte et ipse provocare nos dignatus es, ut responsum demus, ut in nobis illi denotati sic tux consentiant, ut dixerim, professioni, necesse fuit me propter timorem Dei dare tibi responsum. Siquidem non tantum verbis me nudare conatus es a discipulatu eorum; verum etiam et tractatum tuum dedisti, ad quod necesse est me respondere ea quæ de invisibilitate omnipotentis Dei prosecutus sum. Etiam et ipse, licet alio proposito⁴, utamen tuis verbis affirmasti, quod Spiritus sanctus in specie columbæ sit visus, necnon in specie ignis (Matth. iii, 16, et Act. ii, 3) : Filius sane, in forma hominis : Pater autem, neque in specie columbæ, nec in forma hominis : nec aliquando verit se in formas, sed nec aliquando vertetur : de quo scriptum est, *Ego sum qui sum, et non sum mutatus* (Exod. iii, 14, et Malach. iii, 6). Filius sane in forma Dei constitutus jam, ut ipse protulisti, formam servi accepit, quod non Pater : Spiritus æque sanctus suscepit speciem columbæ, quam non suscepit Pater. Scito ergo, quia unus est invisibilis, unus etiam incapabilis atque immensus. Oro et opto discipulus esse divinarum Scripturarum : nam et superius credo retinere Religionem tuam, quod sic dedi responsum, quia si protuleris quod Pater et Filius et Spiritus sanctus unam habeant virtutem, unam substantiam, unam deitatem, unam majestatem, unam gloriam; si affirmaveris de divinis Scripturis, si alicubi scriptam lectionem protuleris, nos divinarum Scripturarum optamus inveniri discipuli.

Maximianus episcopus subscripsi⁵.

Et post collationem præsentium Augustinus ista dictavit : Auxiliò principum munim me loqui dixisti, non secundum timorem Dei : sed hominibus, quibus donat Deus intellectum, satis apparet quis loquatur secundum timorem Dei; utrum qui obedenter audit Dominum dicentem, *Audi, Israel; Dominus Deus tuus, Dominus unus est* (Deut. vi, 4); quod nos et obtemperanter audimus, et fideliter prædicamus : an ille qui hoc sic audire non vult, ut duos dominos duos deos esse contendat; atque ita introducendo duos deos et duos dominos, ostendat se non timere unum Dominum Deum dicentem, *Audi, Israel; Dominus Deus tuus, Dominus unus est*. Scis autem sermonem tuum prolixissimum occupasse nobis tempora quibus respondere possemus, et tantum diei remansisse, quantum omnino non sufficeret, ut ea quæ dixisti,

¹ Editi, *apud nos*.

² Mss., *ut a tuis laudem consequamur*.

³ Am. et Er., *quæ vobiscum est*.

⁴ Apud Lov. hic additum erat, *occupatus*.

⁵ Sola editio Lov., *subscripsit*.

sattenti nobis relegerentur. Noveris tamen omnia que protulisti, ut probares Deum esse Filium Dei, et magnum Deum, et natum esse ex Patre, et alium esse ipsum et alium esse Patrem, quoniam non est Pater ipse qui Filius, ad ingentes moras pertinuisse, quibus necessarium tempus absumeres: quasi nobis alia te probandum esset, quod et nos esse verum fatemur. Non enim dicimus ipsum esse Patrem qui est Filius, aut ipsum esse Patrem vel Filium qui est in ipsa Trinitate Spiritus sanctus. Prorsus alius est ille, alius ille, et alius ille: sed simul omnes unus est Dominus Deus. Si enim dixerimus duos esse dominos deos; unum magnum, alterum majorem; unum bonum, alterum meliorem; unum sapientem, alterum sapientiore; unum clementem, alterum clementiore; unum potentem, alterum potentiore; unum invisibilem, alterum invisibiliorem; unum verum, alterum veriore; et si quid aliud isto modo te sentire monstrasti, ut duos dominos deos nos habere suaderes: si hoc ergo dixerimus, arguet nos ipse Deus, dicens: quod jam commemoravi, *Audi, Israel; Dominus Deus tuus, Dominus unus est*. Tanquam dicat nobis: *Filii hominum, usquequo graves corde? utquid diligitis vanitatem, et queritis mendacium (Psal. iv, 3)?* Utquid vobis facitis duos dominos deos? quare me clamantem, *Audi, Israel*, non vultis audire, *Dominus Deus tuus, Dominus unus est*; sed contra me clamatis, *Domini dei nostri domini duo sunt*? Numquid hoc faceretis, si Israel esse velletis? Cum hoc ergo nomen interpretetur, Homo videns Deum; rogo te, da veniam, si tu non vis, ego volo esse Israel. Volo quippe in eorum consortio computari, quibus donatur videre Deum. Et gratias illi agimus, quia facit nos videre nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem, sicut Apostolus dicit (I Cor. xiii, 12). Videmus itaque donante ipso, etsi adhuc per speculum in ænigmate, tamen videmus, quomodo inter se non sint duo ista contraria, ut et alius Pater sit, alius Filius, alius Spiritus sanctus, et tamen hi tres simul unus sit Dominus Deus. Egi, sicut potui, ut hoc etiam tu videres: sed resistere maluisti, quia Israel esse nobi-

sti. Sed si hoc videre adhuc forsitan non potes, crede et videtis. Intelligendo enim videntur ista non oculis carnis intuendo. Et acis utique dixisse prophetam, *Nisi credideritis, non intelligetis (Isai. vii, 9)*. Cum ergo audis, *Dominus Deus tuus, Dominus unus est*; noli duos dominos deos facere, Patrem et Filium. Et cum audis, *Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti quem habetis a Deo*; et eodem loco: *Nescitis quid corpora vestra membra sunt Christi (I Cor. vi, 19, 15)*: cum ergo hæc audis, noli negare Deum esse Spiritum sanctum, ne templum creaturæ facias membra Creatoris. Prius crede istos tres, et in suis singulis personis tres esse, et tamen simul non tres dominos deos, sed unum Dominum Deum esse: et dabit credenti et oranti ipse Dominus intellectum, ut id quod credis, etiam videre, id est, intelligere merearis. Nam considera diligenter omnia, que prolixâ disputatione dixisti, et videbis ex hoc errore descendere, quo facitis duos dominos deos, contra clarissimam vocem Domini Dei dicentis, *Dominus Deus tuus, Dominus unus est*: et negatis Deum Spiritum sanctum, cuius sanctum negare non potestis templum. Hæc interim post Collationem nostram, qua præsentes alternatim locuti sumus, te admonuisse suffecerit: si autem Dominus voluerit, quoniam longum est, et tu remeare festinas, prosecutiones nostras ante oculos eorum qui legere voluerint, quanta potero perspicuitate constituam, et te veris quidem testimoniis divinis, falsa tamen vestra dogmata probare voluisse, velle nolis, ostendam.

Et alia manu: Augustinus episcopus subscripsi.

Item alia manu, Maximinus: Cum explicueris hunc libellum, et ad me transmieris, si non ad omnia responsum dederis, tunc ero culpabilis.

Explicuere Gesta. Contuli.²

¹ In Mss., et alio loco.

² I. e., Antonius vera Gesta contuli. Am. et Fr. post, responsum dederis, habent sic, culpa explicaberis. Antonius Gesta contuli. At veteres codices, tunc ero culpabilis. Explicuere Gesta. Contuli. Antiquissimus Carbelensis, Explic. vere Gesta contuli. Et Mss. omnes carent nomine, Antonius.

